

Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle  
vähendamise karistusõiguslikud ja  
kriminoloogilised alused

Projekti lõpparuanne

## Sisukord

Projekti teostajad ja eesmärgid .....	3
Sissejuhatus .....	3
1. Soome ja Inglismaa karistuspoliitika arengu võrdlev analüüs .....	6
1.1. Soome ja Inglismaa/ Wales kui erineva karistuspoliitika näited.....	6
1.1.1. Soome.....	6
1.1.2. Inglismaa ja Wales .....	7
1.2. Vangide arvukust mõjutavad tegurid Soomes ja Inglismaal/ Walesis .....	8
1.2.1. Kuritegevuse dünaamika .....	8
1.2.2. Vangistuse kasutamine .....	9
1.2.3. Ideoloogiline lähtepunkt.....	14
1.2.4. Poliitiline retoorika.....	16
1.2.5. Sotsiaalsed ja struktuursed tegurid .....	18
2. Eesti vangide arv rahvusvahelises võrdluses .....	19
2.1. Vangide arvu muutumise üldtendentsid .....	19
2.2. Eesti vanglates asuv kontingent 1991-2006 .....	21
2.3. Eesti vanglapopulatsiooni suurust mõjutavad faktorid .....	30
3. Eesti elanikkonna karistuslikud hoiakud.....	35
3.1. Karistuslikud hoiakud .....	35
3.2. Uuringu meetodika.....	35
3.3. Karistuslikud hoiakud .....	36
3.4. Turvatunne .....	38
3.5. Kuriteoohvriks langemise riski hindamine .....	40
3.6. Suhtumine karistustesse .....	42
3.7. Karistuse liikide efektiivsus .....	45
3.8. Elanikkonna hoiakud teatud kuritegude ohtlikkuse kohta .....	46
4. Kokkuvõtavad järeldused ja ettepanekud .....	47
4.1. Järeldused .....	47
4.2. Ettepanekud .....	49
Kasutatud kirjandus.....	51

## **Projekti teostajad ja eesmärgid**

Projekt "Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused" viidi TÜ Õigusinstituudi kriminoloogia uurimisgrupi poolt läbi ajavahemikul 01.06.2005-31.12.2006. Projekti teostamist juhtisid TÜ kriminoloogia professor Jüri Saar ja TÜ õigussotsioloogia lektor Anna Markina.

Käesoleva uuringu peamine eesmärk oli teha kindlaks Eesti vangide arvu kujunemise olulisemad ja vähemolulisemad mõjufaktorid, mille abil kirjeldada võimalikult adekvaatselt Eesti vangide arvu kujunemise protsessi.

Teiseks püüti võrrelda Eesti kohta saadud tulemusi senise rahvusvahelise kogemusega ja paigutada need rahvusvahelisse konteksti.

Kolmas eesmärk oli jõuda eelnenud analüüsi põhjal konkreetsete kriminaalpoliitiliste ettepanekuteni, mis lubaksid viia Eesti vangide arvu senisest madalama tasemeni.

## **Sissejuhatus**

Kurjategijate karistuspoliitikat peab käsitlema kõige laiemas sotsiaalses kontekstis, sest kontrollides kuritegevust luuakse päev-päeva kõrval kindlat kultuurilist keskkonda ja kaitstakse ühiskonna põhiväärtusi. Kardinaalsed sotsiaal-poliitilised pöörded toovad alati ühe reaalse resultaadina kaasa muutused kurjategijate karistamise kontseptuaalsetes alustes ja praktikas. Eesti riiklik taasiseseisvumine ja üleminek slaavi-ortodoksse tsivilisatsiooni mõjusfäärist lääne-kristliku tsivilisatsiooni mõjusfääri, samuti üleminek totalitaarsest riigist demokraatlikku riiki tähendasid paratamatut pööret kurjategijate karistuspoliitikas ja eeldasid varasemate põhimõtete ülevaatamist ja uute kehtestamist.

Eesti tänast kriminaalpoliitikat mõjutavad seetõttu olulisel määral läänemaailmas (eelkõige Euroopas) selles valdkonnas kehtivad reeglid ja tavad, mis seavad esiplaanile kõrvuti turvalisusega inimeste vabaduse ja demokraatlike põhiõiguste tagamise. Selles mõttes oli näiteks surmanuhtluse kaotamine Eestis karistusliku sanktsioonina ja selle asendamine eluaegse vanglakaristusega 1998. aastal paratamatu, kuna surmanuhtlus ei mahtunud enam siinses kultuuriruumis aktsepteeritud karistuslike sanktsioonide nimekirja. Samasugune põhimõtteline seisukoht kehtib vanglakaristuste rakendamise suhtes, kus euroopalikuks normiks on kujunenud madal vangistuse tase.

Senist suhtumist kurjategijate karistamisse on määranud paljuski abolitsionistlik kriminaalpoliitiline liikumine, mis seab eesmärgiks üha väiksema riigipoolse sekkumise inimeste ellu ja seetõttu võimalikult paljude käitumisviiside (tegude) dekriminaliseerimise. Vanglakaristust loetakse sellelt positsioonilt vaadatuna liialt radikaalseks ja väheefektiivseks interventsiooniks, millega tekitatav kahju ületab reeglina kasu. Vanglakaristust on peetud ebaefektiivseks ja kulukaks karistusmeetodiks ning seetõttu vähesobivaks humaanse ja ratsionaalse kuritegevuse kontrolli kontekstis. Selle karistusliigi asemel on soovitatud mitte-vabaduskaotuslike alternatiivide oluliselt intensiivsemat kasutamist. Samas aga räägivad viimase aastakümne kohta käivad empiirilised andmed vastupidistest arengusuundadest, milleks on tendents vanglapopulatsiooni suurenemisele. Siiani pole aga selge, kas tegemist on püsiva uue arengusuunaga või lühiajalise tagasilööbiga.

Eesti karistuspoliitika ülesehitamine on sattunud seega keerulisele ajajärgule, mil valmis ja töökindlaid retsepte pole kusagilt võtta. Siiski tuleks püüda leida Eestile kui demokraatlikule väikeriigile sobivaid kuritegevuse kontrolliga seotud lahendusi ning poleks paha, kui kõrvuti praeguse olukorra võimalikult adekvaatse hindamisega suudetakse ka natuke kaugemale ettepoole vaadata. Nii näiteks ei saa Eesti puhul kriitikavabalt eeskujuks võtta karistuspoliitika võimaliku karmistamise suunda lääne kultuuriruumis, sest sel perioodil, kui lääne kultuuriruumis toimus karistuspoliitika leebemaks muutumine, elasime me veel Nõukogude Liidus. Eesti ei tohi jätta oma arengus vahele liberaalset etappi, sest on vajalik liberalismi kogemus praktiliselt läbida, et saada aru selle tähendusest ja võtta see kogemus kaasa tulevikku.

Tähtis asjaolu on, et tänapäevases maailmast on saanud paljuski näitajate (indeksite) ja nende alusel koostatavate kõikvõimalike edetabelite ning pingeridade maailm. Kellegi indekseerimine või veelgi enam kellegi, millegi pingeritta seadmine ei ole enam lihtsalt intellektuaalne mäng, vaid kujutab endast olulist hooba võimu teostamisel nii riigisisest kui rahvusvaheliselt. Kuigi näitajad tavaliselt lihtsustavad olukorda ja ei suuda arvestada konkreetse hindamisaluse kõigi eripäradega, ei saa näitajate mõju alahinnata. Eriti oluliseks on erinevate elusfääride näitajad kujunenud rahvusvahelises kogukonnas riikide klassifitseerimisel (nt inimarengu indeksi alusel, inimkaubanduse olukorra alusel jm).

Kaasaegses kriminoloogias on üha laiemat tunnustust leidnud erinevate riikide karistuspoliitika võrdlemine vangide arvu alusel, mida arvutatakse välja 100 000 elaniku kohta (aasta lõpu või alguse seisuga).<sup>1</sup> Vangide arvu peetakse kompleksseks näitajaks, mille kujunemisel mängivad üheaegselt rolli niisugused erinevad faktorid nagu näiteks ühiskonnas kehtivad (karistus)poliitilised kokkulepped, kogu elanikkonna ja õigussfääri töötajate karistuslikud hoiakud karistuste ranguse-leebuse suhtes, kuritegevuse tase, kuritegevusest avalikkuse jaoks loodud pilt, kriminaalseadusandluses sätestatud vabaduskaotuslike karistuste osakaal ja nende määramise sagedus, vabaduskaotuslike karistuste pikkus ning eeluurimise läbiviimisega ja karistuste kandmisega seotud protseduurilised reeglid.

Kuigi vangide suhtarvu universaalse näitajana võib mitmel põhjusel kritiseerida, tundub olevat mõistlik eeldada, et riik, kus on näiteks 500 vangi 100 000 elaniku kohta, rakendab kuritegevust kontrollides rangemaid meetmeid, kui riik, kus on 50 vangi 100 000 elaniku kohta.<sup>2</sup> Eelnevas näites toodud piirides erinevadki tänapäeval maailma riikide suuremad ja väiksemad vangistuse suhtarvud, näidates nn. karistusliku geograafias<sup>3</sup> riigi kuulumist oma elanike suhtes kas väikest, mõõdukat või või suurt „karistusliku valu“ rakendavate riikide hulka.

Seega kujutab vangide arv endast ühest küljest inimeste tehtud otsustuste tulemit, kuid selles figureerib paratamatult ka teatav stiihiline komponent. Vangide arvu mõjutavad muuhulgas demograafilised faktorid. Kui kogu riigi elanikkond väheneb ja vangide populatsioon jääb

---

<sup>1</sup> Vangide arvude võrdlemiseks võib kasutada ka aasta keskmist vanglas viibijate arvu, kuid praktikas tuginetakse sellele suhteliselt harva.

<sup>2</sup> Vangide madalad suhtarvud võivad tuleneda näiteks sellest, et riigis on küll arvuliselt vähe vange, kuid nende karistusajad on pikad, seevastu kui kui suure vangide arvuga riigis võivad keskmised karistusajad on lühikesed.- vt. Christie, N. (1993). *Crime Control as Industry. Toward GULAGS. Western Style?* London, New York: Routledge, p 23.

<sup>3</sup> Karistusliku geograafia kohta lähemalt vt. Christie, N. (1997). *Penal Geography. – Crime and Criminology at the End of the Century.* IX Baltic Criminological Seminar 1996 May 22-25. E. Raska, J. Saar (editors). Estonian National Defence and Public Service Academy. Tallinn, p 28–35.

samaks, suureneb vangistuse näitaja statistilistel põhjustel. Kui inimpopulatsioonis (riigi elanikkonnas) suureneb näiteks kõrge kriminaalse aktiivsusega meessoost indiviidide hulk, kelle vanus on 18-24 eluaastat, loob see eelduse vangide arvu kasvuks. Ja vastupidi, kui sellise kontingendi hulk väheneb, võib seni aktiivses töös olnud vanglate täituvusega tekkida probleeme. Valdavalt stiihilisteks tuleb pidada ka riigi kuritegevuse taset ja kuritegevuse arengutendentse vangide arvu määravat faktorina.

Enamik kaasaegseid kriminolooge usub, et karistamine ja kuritegevus sõltuvad üksteisest suhteliselt vähe st nende vahel ei eksisteeri selgeid põhjus-tagajärg seoseid.<sup>4</sup> Poliitikud ja reakodanikud on tavaliselt vastupidisel seisukohal ja neil ei puudu omad ratsionaalsed argumendid. Kontroll peaks põhimõtteliselt suutma mõjutada vastavat käitumisviisi indiviidi tasandil ja niisugust seaduspärasust ekstrapoleeritakse ühiskonna tasandile. Näiteks parkimistrahvide sagedasem määramine, patrullide arvu kasv, trahvide suurendamine jms peaks ju mõjutama liikluskäitumist soovitud suunas. Ja teistpidi, kui suureneb kuritegevus, suurenevad arreteerimiste arvud, vahistamised ning koos sellega vangide arv, kui sellise tegevuse loogiline tulem. Niisugusele n.ö. tervest mõistusest tulenevatele seisukohtadele tuginevad muuhulgas enamik kriminaalõiguslikke karistusteooriaid, kui räägitakse kuritegevuse preventsiionist.

Tegelikult võiks parkimistrahvide juhtumi puhul hoopis küsida, kas inimeste sagedane liiklusreegleid eirav käitumine pole mitte tingitud autode ülemäärasest arvust, parklakohtade ebapiisavusest, linna liikluskäitumise koostamisel tehtud planeerimisvigadest jm üldisematest faktoritest. Inimesed rikuvad reegleid mitte niivõrd õiguskuulekuse vähesuse tõttu, kuivõrd seetõttu, et paljudel juhtudel on just niisugune normaalne reaktsioon ebanormaalsele olukorrale. Ning selle asemel, et muuta keerulist olukorda tegelikult, pannakse linnavõimude poolt vastutus indiviidile ja keelatakse üldistes huvides traditsioonilistes kohtades parkimine. Kas aga sellist probleemide lahendamise viisi lugeda efektiivseks, on silmnähtavalt küsitav.

Erinevalt kuritegevusest kui massinähtusest, mida iseloomustab valdavalt arengu stiihilisus ja sõltuvus väga erinevatest faktoritest, luuakse kriminaal-justiitsüsteemi (näit. ehitatakse või suletakse vanglaid) pigem konkreetsete kavade ja plaanide alusel. Viimastel aastatel on kriminoloogide hulgas selline kahe nähtuse mõtteline eraldamine (kuritegevuse areng ja karistuspraktika) leidnud üha enam pooldajaid ning kogu kriminaal-justiitsüsteemi ja karistusasutusi vaadeldakse pigem kultuurilise, laiemat sotsiaalset tähendust omavate fenomenidena.<sup>5</sup>

Käesolevas aruandes esitatakse esmalt (Pt 1) kahe Euroopa riigi (Soome ja Inglismaa/ Wales) karistuspoliitika arengu võrdlev analüüs, et leida sealt eeskujuks võtmist vääri vaid momente siinse karistuspoliitika jaoks. Järgmiseks (Pt 2) analüüsitakse Eesti vangide arvu ja selle kujunemise faktoreid. Kolmas osa (Pt 3) on pühendatud Eesti elanikkonna karistuslike hoiakutele. Kokkuvõtvad järeldused ja ettepanekud esitatakse viimases osas (Pt 4).

---

<sup>4</sup> Vt nt Smith, D. (1999). Less crime without more punishment. *Edinburgh Law Review* 3, p 294-316.

<sup>5</sup> Garland, D. (2002). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.

## 1. Soome ja Inglismaa karistuspoliitika arengu võrdlev analüüs<sup>6</sup>

### 1.1. Soome ja Inglismaa/ Wales kui erineva karistuspoliitika näited

Karistuspoliitika üks suuremaid kontraste Euroopas joonistub välja Soome ja Inglismaa ning Walesi vahel. Soome on üks nendest riikidest, mis polnud veel kuni 1990. aastate lõpuni üldise vangide suhtarvu suurenemise trendiga kaasa läinud. Inglismaa ja Wales on võtnud alates 1990ndate aastate algusest kursi järjest suureneva vanglapopulatsiooni suunas. Põhjus, miks käsitlust leiavad konkreetselt Ühendkuningriigi haldusüksused Inglismaa ning Wales ja mitte riik tervikuna, peitub asjaolus, et Ühendkuningriigi näol ei ole tegemist karistusõiguse valdkonnas ühtse õigusruumiga. Šotimaal ning Põhja-Iirimaal kehtib teistest osadest erinev karistusõigus ning see erinevus kajastub ka karistuspraktikas.

#### 1.1.1. Soome

1950. aastatel oli Soome vangide suhtarv neli korda kõrgem kui teistes põhjamaades. Umbes 200 vangiga 100 000 elaniku kohta oli Soome kontrast võrreldes naabrite ca 50 ringis asuvate näitajatega tähelepanuäratav.<sup>7</sup> Järgneva viiekümne aastaga vähenes Soomes vangide arv märkimisväärselt, ning sajandivahetuseks oldi jõutud Rootsi, Taani ning Norraga samale tasemele.



Joonis 1. Vangide arv Soomes 1950-2005 (100 000 elaniku kohta)

(Allikas: Nordic Criminal Statistics 1950-2000; Tilastokeskus)

<sup>6</sup> Käesoleva osa koostamisel on kasutatud Jaanus Kasevitsa bakalaureusetööd „Erinevad suunad karistuspoliitikas Soome ning Inglismaa/Walesi näol”. Tartu Ülikooli Õigusinstituut, 2006 (juhendaja Anna Markina).

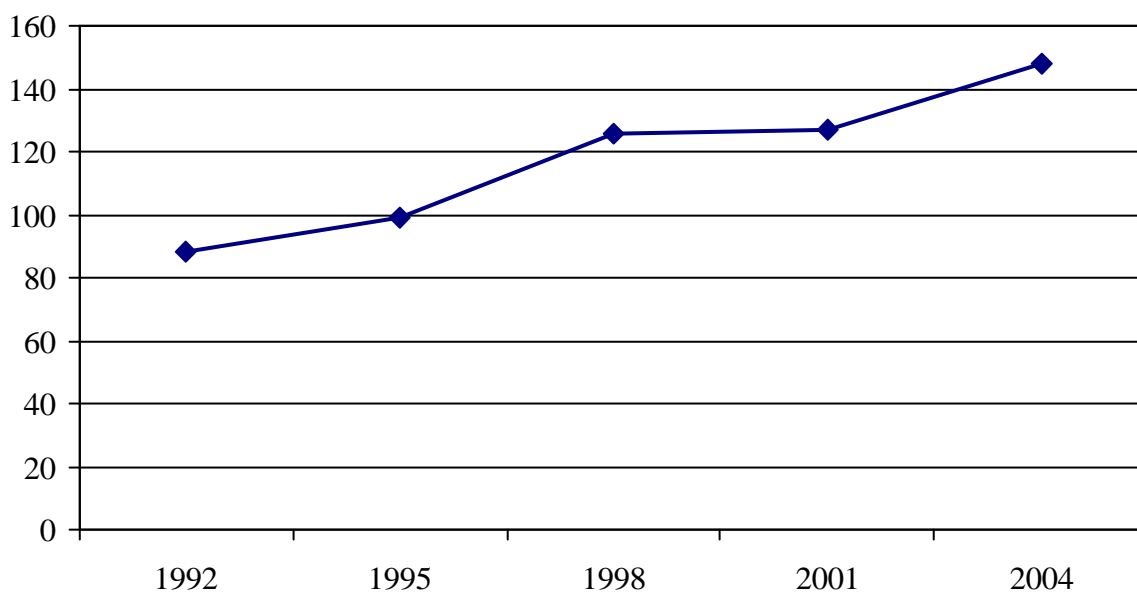
<sup>7</sup> Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, Resource Material Series no. 61, Japan, p 44.

Arvude dünaamikas on aga alates 1998. aastast märgata muutust, sest pool sajandit kestnud vangide suhtarvu vähenemine Soomes on asendunud tõusuga. 1998. aastal saavutatud 50 vangi 100 000 elaniku kohta on asendunud 2006. aastaks näitajaga 75 kinnipeetavat 100 000 elaniku kohta. Suure osa niisugusest tõusust on põhjustanud narkokuritegude eest mõistetud karistused ning välismaist päritolu vahistatud kurjategijad, kelle suhtes viiakse läbi eeluurimist.<sup>8</sup>

### 1.1.2. Inglismaa ja Wales

Aastatel 1990-1993 oli Inglismaa ning Walesi vanglapopulatsioon stabiliseerunud umbes 45 000 kinnipeetava juures (ligikaudu 90 indiviidi 100 000 elaniku kohta), olles varasemalt tõusnud üle 50 000 indiviidi tasemeni kaheksakümnendate aastate lõpuks. Kuid alates 1992. aasta lõpust, mil vanglapopulatsioon oli jõudnud rekordiliselt madalale tasemele (40 600 kinnipeetavat), alustas vangide arv järjepidevat tõusu. Septembriks 1998 oli vangide arv tõusnud 66 500 kinnipeetavani ja kuue aastaga oli vangide arv tõusnud seega üle 50%.<sup>9</sup>

Vaatamata aastatel 1998-2001 aset leidnud stabiliseerumisele, mil vangide suhtarv püsis praktiliselt muutumatuna, on see alates 2001. aastast tõusma hakanud. 29.09.2006 avaldatud statistika näitab Inglismaa ning Walesi vangide arvuna 79 642. See teeb vangide suhtarvuks 148 vangi 100 000 elaniku kohta, mis on üks kõrgemaid näitajaid Lääne-Euroopas.



Joonis 2. Vangide suhtarv Inglismaal ja Walesis 1992-2004 (100 000 elaniku kohta)  
(Allikas: International Center for Prison Studies)

<sup>8</sup> Ibid p 54.

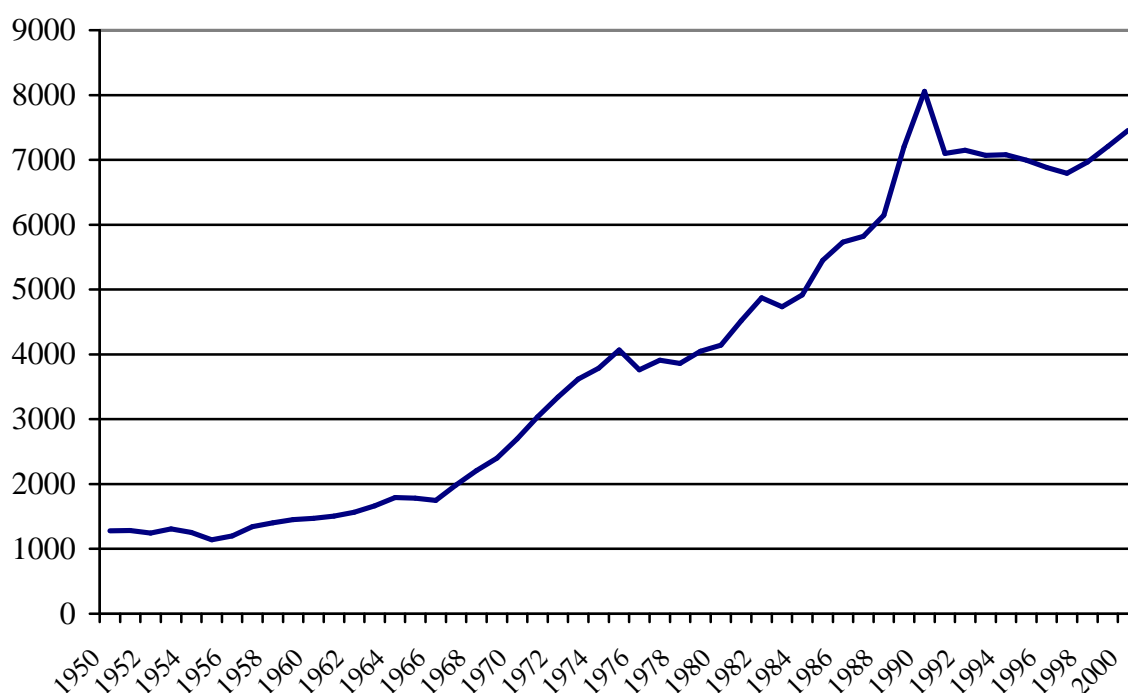
<sup>9</sup> Morgan, R. (1999). New Labour 'law and order' politics and the House of Commons Home Affairs Committee Report on Alternatives to Prison Sentences. Punishment & Society, vol 1(1), p 110.

## 1.2. Vangide arvukust mõjutavad tegurid Soomes ja Inglismaal/ Walesis

Soome kriminoloog Tapio Lappi-Seppälä on välja toonud viis hüpoteetilist põhjust vanglapopulatsiooni kasvutendentsile mitmetes riikides viimasel aastakümnel. Nendeks on suurenenud kuritegevuse tase, sagedasem vangistuse kasutamine, muutused karistusteoorias, muutused poliitilises retoorikas ja sotsiaalsed ning struktuursed põhjused.<sup>10</sup> Järgnevalt vaatame neid faktoreid kui võimalikke Soome ja Inglismaa/ Walesi vangide arvu erisuunaliste muutuste põhjustajaid.

### 1.2.1. Kuritegevuse dünaamika

Aastatel 1955-1990 toimus Soomes stabiilne kuritegevuse kasv. 1990. aastal saavutas kuritegevuse tase kõrgpunkti, millele järgnes mõõdukas langus. Järgnenud aastate jooksul on kuritegevus Soomes püsinud aastast aastasse suhteliselt stabiilsel tasemel, jäädes mõnevõrra allapoole 1990. aasta tipust.<sup>11</sup> Muutused viimase poole sajandi kuritegevuse statistikas Soomes on toodud Joonisel 3.



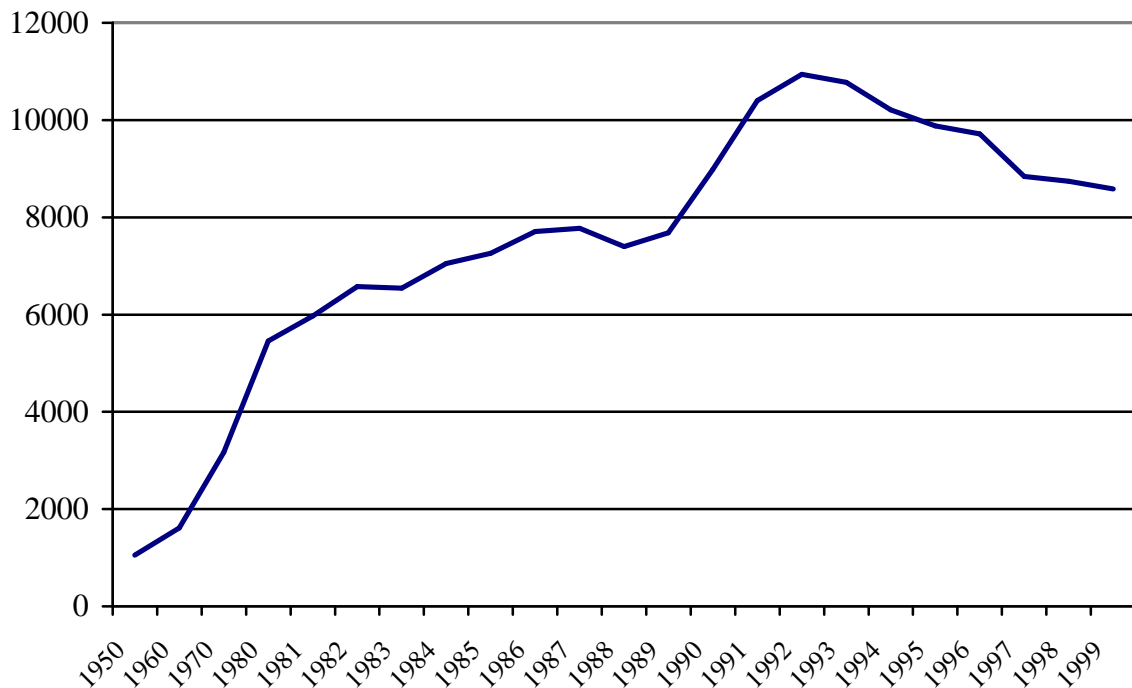
Joonis 3. Registreeritud kriminaalsed süüteod Soomes 1950-2000 (100 000 elaniku kohta) (Allikas: Nordic Criminal Statistics 1950-2000, 2003)

Inglismaal ja Walesis näitas kuritegevus praktiliselt mõõdukat kasvutrendi alates 1950. aastast. Muutuse tõi 1991. aasta, mil kuritegevuse tase hakkas suhteliselt järsult tõusma. On

<sup>10</sup> Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, Resource Material Series no. 61, Japan, p 41-43.

<sup>11</sup> Finland in Figures, Available online: [http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk\\_oikeusolot.html](http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_oikeusolot.html), 06.11.2006

raske pidada kokkusattumuseks, et just sellele järgnenud aastad, 1992-1997, olid Inglismaal ja Walesis kõige intensiivsema ja repressiivsema karistusõigusliku poliitika perioodiks.



Joonis 4. Registreeritud kriminaalsed süüteod Inglismaal ja Walesis 1950-1999 (100 000 elaniku kohta)  
(Allikas: Crime in England and Wales 2004/2005, 2005)

Kõrgpunktiks kuritegevuses Inglismaal ja Walesis oli registreeritud kuritegevuse statistika alusel aasta 1993<sup>12</sup> (ohvrite arvul põhineva uuringu kohaselt 1995<sup>13</sup>). Peale seda on aga kuritegevus näidanud langustrendi. Sellist trendi kinnitavad ka British Crime Survey poolt läbiviidud ohvriuuringud<sup>14</sup>, mille kohaselt aastaks 2004 oli kuritegevuse määr langenud 44%. Seega on pika kuritegevuse tõusutrendi järel asutud stabiilselt liikuma kuritegevuse vähenemise suunas.

Nagu selgub, oli Soome ja Inglismaa ning Walesi kuritegevuse dünaamika suhteliselt sarnane kuni möödunud dekaadi keskpaigani. Mõlemas riigis sages kuritegude toimepanemine kuni 1990. aastate alguseni. Pärast tõusu suutsid mõlemad riigid kuritegevuse kasvu ohjeldada ning kümnendi keskpaigaks näitas mõlema riigi statistika jällegi kuritegevuse vähenemist. Kuna Soome ja Inglismaa ning Walesi kuritegevus on olnud niivõrd sarnane pikaajalise dünaamika osas, on raske pidada kuritegevuse rolli tähtsaks teguriks selles, et riikide vangide arvud tänapäevaks niivõrd oluliselt erinevad.

### 1.2.2. Vangistuse kasutamine

<sup>12</sup> Nicholas, S., Povey, D., Walker, A., Kershaw, C. (2005). Crime in England and Wales 2004/2005, London, 2005, p 33.

<sup>13</sup> Ibid, p 1.

<sup>14</sup> Ibid, p 1.

## Soome

Möödunud aastakümnel on Soome kohtupraktika püsinud võrdlemisi staatilisena. Ainult umbes 10% kohtualustest karistatakse vangistusega (enamasti lühikene mõnekuuline vangistus). Ülejäänud moodustavad trahvid (60%), tingimuslikud vangistused (30%), üldkasulik töö<sup>15</sup> (6-7%) ning umbes kahe protsendi juhtumite puhul loobutakse karistusest.<sup>16</sup> Kaks suurimat muutust, mida aga viimase poole sajandi jooksul Soome karistuspraktika puhul silma hakkavad, on keskmise vangistuse pikkuse märkimisväärne vähenemine ning rahatrahvi ja tingimusliku vangistuse osakaalu suurenemine võrreldes reaalse vangistusega.

1950. aastal mõistetud vangistustest olid umbes 70% reaalsed vangistused ning 30% tingimuslikud vangistused. 1990. aastaks oli olukord muutunud ning ülekaalu saavutanud tingimuslike vangistuste kasutamine (vastavalt 40% ja 60%).<sup>17</sup> Stabiilne muutus selles suunas toimus alates 1970. aastatest. Sellise muutuse peamiseks allikateks võib pidada toimunud reformi vargusi ning joores sõidukijuhtimist puudutavas regulatsioonis. Mõlemad kuriteoliigi pinnalt oli kuni mainitud perioodini sattunud vangistusse märkimisväärne osa kinnipeetavate üldarvust. 1971. aastal mõisteti reaalne vangistus 38% varguses ning tervelt 70% joores sõidukijuhtimises süüdimõistetud kurjategijatele. 1991. aastaks oli varguste puhul vähenenud reaalse vangistuse kasutamine 11%-le juhtumitest ning juba 1981. aastaks mõisteti ainult 12%-le joores sõidukijuhtidest reaalne vangistus. Kui varguste puhul pandi põhiorhk pigem karistuste vähendamise suunas, oli joores sõidukijuhtimist puudutava reformi eesmärk soodustada eelkõige reaalsele vangistusele alternatiivsete karistuste kasutamist.<sup>18</sup>

Tingimuslike vangistuste kasutamist ning reaalse vangistuse vähemat kasutamist üldisemalt soodustasid muuhulgas ka kolm 1970. aastatel vastu võetud seadusemuudatust.<sup>19</sup> Esimesega neist loodi võimalus kasutada tingimuslikku karistust koos rahatrahviga. See laiendas tunduvalt tingimusliku vangistuse kasutamise võimalusi. Teiseks, laiendati rahatrahvi määramise piire, mis võimaldas seda kasutada ka tõsisemate kuritegude puhul. Ning kolmandaks, täpsustati üldiseid põhimõtteid, mis oleksid abiks kohtunikele karistuste määramisel ning mis propageerisid reaalse vangistuse harvemalt kasutamist. Selleks selgitati kohtunikele Soome karistuspoliitika põhisuunda ja viidi läbi vastavasisulisi koolitusi.

Samalaadne muutus leidis aset ka keskmise mõistetud vangistuse pikkuse puhul, mis 1950. aastal kehtinud 13 kuult langes 1990. aastaks peaaegu kahekordselt, seitsme kuuni. Ka selle trendi tähtsaks allikaks on olnud muutused ülalmainitud kahe kuriteoliigi regulatsioonis. Muutused varguste vallas on siinkohal eriti dramaatilised, 1950. aastal mõistetud keskmine 12 kuuline vangistus varguse eest oli 1991. aastaks asendunud ainult 2,6 kuulise karistusega.<sup>20</sup>

Üldine karistusõiguse suund vangistuste vähendamisele on näha ka teistes muutustes. 1950. ja 1960. aastatel koosnes kuni ¼ vanglapopulatsioonist isikutest, kellele oli määratud trahv ning selle mittetasumise tõttu järgnevalt ka vangistus. Dekriminaliseerides 1960. aastatel avalikus kohas joobnud oleku vähendati seda arvu märgatavalt, kuna suur osa rahatrahvidest oli määratud just selle rikkumise eest. Samuti kitsendati tunduvalt 1970. ja 1980. aastatel

---

<sup>15</sup> Inglise keeles *community service*

<sup>16</sup> Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, Resource Material Series no. 61, Japan, p 53.

<sup>17</sup> Ibid, p 46-48.

<sup>18</sup> Ibid, p 48.

<sup>19</sup> Ibid, p 48.

<sup>20</sup> Ibid, p 47.

alaealiste vangistamise võimalusi, mistõttu tänapäeval on võrreldes 1960. aastatega alaealisi vangistuses kuni kümme korda vähem. Lisaks on jätkuvalt lühendatud minimaalset vangistuse aega, mille järel võib kinnipeetav ennetähtaegselt vabaneda. Kuuelte kuult 1960. aastatel langes see kolmekümne aastaga 14-le päevale.<sup>21</sup>

Suurem muutus uute karistusõiguslike vahendite vallas viimaste aastakümnete jooksul Soomes on toimunud üldkasuliku töö juurutamise näol. 1991. aastal sisse viidud eksperimentaalne karistus leidis kolm aastat hiljem tee riigi õigussüsteemi tervikuna. Seadusandja eesmärk oli Soomes üldkasuliku töö näol pakkuda alternatiivi kuni kaheksaks kuuks mõistetud tingimusteta vangistusele. Juba mõne aastaga võeti niisugune karistusviis laialdaselt kasutusele ning see muutus tähtsaks alternatiiviks vangistusele. Seda näitab asjaolu, et üldkasulikku tööd tegevate kurjategijate arv moodustab tänapäeval peaaegu poole vangistuses viibivatest isikute arvust. Selleks, et üldkasulikku tööd tõesti kasutataks tingimusteta vangistuse alternatiivina, mitte muude karistuste asemel, nägi seadus ette kaheastmelise protsessi. Sellekohaselt saab üldkasulikku tööd kasutada ainult juhtudel, mil eelnevalt on karistusena määratud tingimusteta vangistus, ning seejärel karistus üldkasulikuks tööks muudetud.<sup>22</sup>

Kohtunikud on Soome karistussüsteemi reformimise kestel olnud seadusandja suhtes väga toetaval seisukohal ja on ise aktiivselt soodustanud vangistuse vähesemat kasutamist. Seda eriti esimese astme kohtute puhul. Tapio Lappi-Seppälä arvamuse kohaselt võib mitmelgi juhul täheldada, et kohtud muutsid oma praktikat leebemate karistuste suunas veel enne, kui seadusandja oli jõudnud seadusi muuta.<sup>23</sup> Seda näitab ka asjaolu, et kuigi laiahaardeline suunamuutus Soome õiguses leidis aset alates 1960. aastate keskpaigast, olid juba 1950. aastatel kohtud hakanud mõistetavate karistuste rangust vähendama.

### *Inglismaa ja Wales*

Areng lähiajaloo Inglismaa ja Walesi karistussüsteemis on olnud vangistuse kasutamise määra osas ebahütlane, ning isegi vastuoluline, mistõttu selgepiiriliste järelduste tegemine on raskendatud. Ühelt poolt on alates 1980. aastatest märkimisväärselt vähenenud kohtu ette jõudvate süüasjade arv. Seda põhjusel, et järjest rohkem (kergemaid) rikkumisi lahendatakse kohtuväliselt, näiteks hoiatustega. Teiselt poolt võeti 1993. aastast alates järsult suund rangemate karistuste poole keskmiste ning raskete kuritegude, samuti korduvate kuritegude osas.<sup>24</sup>

Nagu öeldud, võttis Inglismaa ja Wales 1993. aastal järsult suuna rangemate karistuste poole keskmiste ja raskete ning korduvate kuritegude osas. Seda eelkõige aastatel 1993-1997, mida võib pidada lähiajaloo repressiivseimaks perioodiks piirkonna karistuspoliitikas. Tähtsamatest muutustest, mis neil aastatel seadusandluses aset leidsid, võib esile tuua järgmised:

1. 1993. aasta seadusega muudeti eelmist, võrdlemisi liberaalset 1991. aasta seadust, andes kohtule tagasi diskretsioon mõista korduvatele rikkujatele rangeid karistusi;
2. 1996. seadusega sätestati korduvate varguste toimepanejatele ning narkodiileritele kohustuslikud minimaalsed karistused (Ameerikast pärit „three strikes“ reegel), ning viidi sisse kohustuslik eluaegne vangistus kurjategijatele, kes olid teistkordselt

---

<sup>21</sup> Ibid, p 51.

<sup>22</sup> Ibid, p 49-50.

<sup>23</sup> Ibid, p 56.

<sup>24</sup> Tonry, M., Frase, S. (2001). Sentencing and Sanctions in Western Countries, New York, p 84.

sooritanud tõsise vägivallega või seksuaalse rünnakuga seotud kuriteo („two strikes“ reegel);

3. kitsendati tingimusi, mille puhul on võimalik kasutada nõ kogukondlikke karistusi;
4. pikendati maksimaalset aega, mille jooksul võib 15-17 aastaseid alaealiseid vahi all hoida ning loodi uued karistused noorematele süüalustele.<sup>25</sup>

Ka pärast 1997. aastat on toimunud Inglismaa ning Walesi karistusalasises seadusandluses liikumine üldisel tasandil rangemate karistuste poole, kuid seda mõnevõrra tagasihoidlikumalt kui ülaltoodud perioodil.

Vastukaaluks ülaltoodud liikumisele rangema karistussüsteemi poole on Inglismaal ja Walesis aset leidnud muuhulgas ka niisuguseid arenguid, mis soodustavad vangistuse vähemat kasutamist. Nendeks on tähtsamatena süüasjade kohtuväline menetlemine (diversion), seda eelkõige hoiatuste näol. Samuti kogukondlike sanktsioonide laialdane kasutuselevõtt. Ning lisaks hiljutine, 2002. aasta reform, mis muuhulgas sätestab uusi karistusvõimalusi juhtudel, mil vangistuse kestus on alla aasta. On tähelepanuväärne, et kõik need muudatused puudutavad ainult kergeid süütegusid.

Politseipoolne hoiatus on viis, kuidas Inglismaal ning Walesis saab vältida juhtumi sattumist kriminaalmenetlusse ning juhtum lahendatakse n.ö administratiivkorras. Tavaliselt hoiatab vanem ning vormi kandev politseiametnik õigusrikkujat tema teo õigusvastasuse eest. Sellise praktika aluseks on asjaolu, et Inglismaal ning Walesis on politseil esmane diskretsioon otsustamisel, kas süüdistada inimest ametlikult või mitte. Huvitaval kombel ei oma sellekohane käitumine mitte mingisugust seaduslikku alust ning säilib tänu aegamööda kujunenud praktikale (erand on siinkohal alaealistele tehtud hoiatused, mis 1998. aasta seadusega formaalse kuju said).<sup>26</sup> Ainult juhul, kui politsei otsustab süüdistada, antakse juhtum üle prokurörile. Kui aga politsei otsustab seda mitte teha, lõppeb asja menetlemine hoiatuse tegemisega. Siinkohal tasub aga silmas pidada, et politsei poolt tehtud hoiatust võib kohtus käsitleda eelnevate rikkumiste kohta käiva infona.<sup>27</sup>

1980. aastatel alanud hoiatuste tegemise sagenemise alguspunktis oli 1983. valitsuse poolt välja antud dokument, mis julgustas politseid kasutama konkreetsete süütegude puhul ametliku süüdistamise asemel rohkem hoiatusi. Seni ajani, alates 1970. aastatest, oli täiskasvanud meessoost isikutele tehtud hoiatuste protsent olnud stabiilselt 4% juures. Eriti suur tõus leidis aset alaealiste puhul, kus 1990. aastateks tervelt 3/4 alla 17 aastaste meessoost ning 9/10 alla 17 aastaste naissoost õigusrikkujate menetlustest lõpetati hoiatusega. 1994. aastal võttis valitsus seisukoha, et hoiatuste tegemine on muutunud liiga sagedaseks ning instrueeris politseid kasutama hoiatusi reeglina ainult ühel korral ning vältima kasutamist järjestikuste õigusrikkumiste puhul. Kuid vaatamata sellele on hoiatuste tegemise protsent jätkuvalt kõrge.

Kogukondliku sanktsioonina võib üldjuhul mõista sellist karistust, mis ei hõlma endas vangistust, vaid seob süütegija mõne muu kohustusega. See kohustus võib olla seotud kahju hüvitamisega kogukonnale, kuid on ka kohustus, mille eesmärk on lihtsalt piirata süütegija vabadust (seda muidugi mitte vangistuse näol). Kogukondlike karistuste eesmärk on arvestada kurjategijate erinevate elustiilide ja riskidega, kuritegevuse põhjustajate ning muude

---

<sup>25</sup> Roberts, V., Stalans, L., Indermaur, D., Hough, M. (2003). Penal Populism and Public Opinion, New York, p 47.

<sup>26</sup> Tonry, M., Frase, S. (2001). Sentencing and Sanctions in Western Countries, New York, p 64.

<sup>27</sup> Ibid, p 65.

relevantsete teguritega ning nende põhjal kombineerida kogukondlike karistuste elementidest selline karistus, mis igal konkreetselt juhul parimat tulemust võiks anda.<sup>28</sup> Kui süütegija mingil põhjusel kogukondliku karistuse kohustusi ei täida, on võimalik rakendada vangistuslikku karistust. Tulenevalt regulatsiooni mitmekesisusest on ammendavat nimekirja kogukondlikest sanktsioonidest tänapäeva Inglismaal ja Walesis raske välja tuua, kuid mõned neist on:

- 1) kohustuslik tasuta töö (eelnevalt nimega *community service*)<sup>29</sup> – töö, mis võib ühiskonnale võla tasumise ajal samuti aidata süütegijal omandada uusi oskusi;
- 2) kogukondlik rehabilitatsioon – hõlmab endas regulaarseid kohtumisi kriminaalhooldusametnikuga, eesmärgiks muuta süütegija hoiakuid ning käitumist;
- 3) liikumiskeeld – põhimõtteliselt sarnane vorm USA-s kasutatavale koduarestile.<sup>30</sup> Kasutatakse muuhulgas ka isiku elektroonilist jälgimist.

1970. aastate alguses oli ainus kogukondliku sanktsiooni vorm kriminaalhooldus<sup>31</sup> 1971. aastal määrati see ainult seitsmele protsendile täisealistest meessoost süüalustele. Olukord muutus, kui 1975. aastal võeti Inglismaal ja Walesis kasutusse teine kogukondliku sanktsiooni vorm, üldkasulik töö.<sup>32</sup> Sellekohaselt peab karistatav tegema tasuta kogukonnale kasulikke tööd vahemikus 40 kuni 240 tundi, olenevalt kohtuotsusest. Üldkasuliku töö kasutamise eesmärk pidi olema lühiajaliste vangistuste asendamine ja see leidis kohtutes kiiresti toetust. Kui 1986. aastal kasutati kriminaalhooldust ja(või) üldkasulikke tööd vastavalt 14% täisealiste meeste ning 22% täisealiste naiste puhul, olid aastaks 1996 need arvud tõusnud vastavalt 24% ja 31% peale. Siinkohal tasub aga silmas pidada ka asjaolu, et aastatel 1992-1996 tõusid proportsionaalselt nii kogukondlike karistuste kui ka vangistust sisaldavate karistuste osakaal karistuspraktikas, mistõttu ei pruugi kogukondlike karistuste sagenenud kasutamine realsuses mõjutada vanglapopulatsiooni muutumist. Ühelt poolt on võimalik, et sellise karistuse sagenemine aitas tõesti vangide arvu vähendada, juhtides vanglatest eemale mitmeid süüaluseid, kes muidu oleks saanud karistuse lühikese vangistuse näol. Pole aga välistatud, et uut karistusmeetodit hakati kasutama suurel määral hoopis nende isikute puhul, kes eelnevalt, alternatiivi puudumisel, oleks karistuseks saanud lihtsalt rahatrahvi. Sellisel juhul võib käsitleda üldkasuliku töö laialdast levikut praktikas pigem karistussüsteemi repressiivsemaks muutumisena s.o riigivõimu suurema sekkumisena inimeste ellu, mitte vastupidi.

2002. aastal vastu võetud seadus tõi Inglismaa ning Walesi õigusesse kolm uut karistuse vormi, mida on võimalik kasutada koos vangistustega, mis ei kesta üle ühe aasta. Antud karistuste väljatöötamine on eelkõige vastuseks 2001. aasta Halliday raportile, milles tuuakse ühe peamise probleemina Inglismaa ja Walesi karistuspoliitikas välja lühikeste, alla 12 kuuliste vangistuste ebakorrapärane kasutamine. Esimene uus karistusvorm on muudetud tingimisi vangistus. Tingimisi vangistuse puhul tuleb täheldada, et kuigi see on eksisteerinud Inglismaa ning Walesi õigussüsteemis alates 1967. aastast, pole see viimase aastakümne jooksul laialdast kasutust leidnud. Aastatel 1997-2002 mõisteti tingimisi vangistus ainult 1% süüdimõistetuile. Uue seadusega väljatöötatud tingimisi vangistuse peamine eesmärk ongi muuta seda karistusvormi kohtunike seas populaarsemaks. Teine uus karistus on vangistus,

<sup>28</sup> Cracking a criminal cycle - How tailored community sentences help to reduce crime. Available online: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/Cracking-cycle-crime.pdf>, 02.11.2006.

<sup>29</sup> Selguse huvides kasutab käesolev töö mõistet „üldkasulik töö“, vaatamata Inglismaal ja Walesis toimunud nimemuutusele.

<sup>30</sup> Brügel, V. (2006). Vangistuse alternatiivid. Magistritöö, TÜ õigusteaduskond, lk 40.

<sup>31</sup> ing k *probation order*.

<sup>32</sup> ing k *compulsory unpaid work*, eelnevalt *community service*.

mis ühendab endas lühiajalist nõ šokivangistust, mille järel veedab kurjategija ülejäänud aja konkreetsetel tingimustel vabaduses. Ning kolmandaks vangistus, mille puhul on võimalik kanda karistus osadena, näiteks nädalalõppudel. Mitmekesistades lühikeste vangistustega seotud karistusvormide nimistut on seadusandja lootnud vähendada kergemate rikkumiste puhul reaalse vangistuse kasutamist.<sup>33</sup>

Kuigi aastatel 1992-1997, intensiivseimal rangema karistuspoliitika poole liikumise perioodil, suurenes Inglismaal ja Walesis vangide arv rohkem kui 50% võrra, väidavad mõned autorid, et uus seadusandlus põhjustas sellekohast muutust karistuspraktikas ainult osaliselt või isegi vähesel määral.<sup>34</sup> Seda toetatakse faktiga, et mainitud perioodi vältel suurenes küll vangide arvukus hüppeliselt, kuid kohtu poolt läbi vaadatud süütegude arv jäi üldjoontes samale tasemele. Seetõttu väidetakse, et vangistuse osakaalu suurenemise põhjus ei olnud mitte niivõrd uus seadusandlus, vaid hoopis kohtu suurenenud kalduvus kasutada karistusena vangistust ning vangistuse kasutamisel määrata pikemaid karistusi. Põhjust, miks selline suunamuutus kohtunike seas aset võis leida, tasub eelkõige otsida 1990. aastate alguses aset leidnud poliitilise võitluse mõjudes ning üldises avalikkuse surves.

On selge, et üldises skaalas on kahe riigi arengusuund vangistuse kasutamisel karistussüsteemis olnud vastandlik. Soome on pool sajandit liikunud lühemate või vangistust üldse vältivate karistuste poole ning Inglismaa ja Wales on vastupidiselt alates 1993. aastast suurendanud paljude kuritegude puhul vangistuse osatähtsust. Kuid siinkohal tuleb eristada kahte suurt tegurit, mis vangistuse kasutamise määra on mõjutanud: seadusandlikku ning õigustmõistvat tasandit. Soome puhul ei ole nende eristamine tähtis, kuna karistussüsteemi areng tervikuna on toimunud ühtlaselt ning stabiilselt. Seda on toetanud nii seadusandja, kohtunikud, poliitikud ning muud protsessiga seotud ametnikud. Sellise ühtsuse on omakorda võimaldanud eelkõige avalikkuse toetus reformi sihipärasel läbiviimisel. Inglismaa ning Walesi puhul aga on olukord erinev. Kuigi nii seadusandja kui kohtunikud alistasid 1993. aastast üldsuse survele vangistuse osatähtsuse suurendamisel karistustes, võib just kohtunike muutunud otsustuspraktikat pidada suurimaks teguriks vangide arvu järsul paisumisel. Ka seadusandlus andis sellekohasele arengule oma osa, kuid hinnanguliselt mõnevõrra vähemal määral, eriti kui arvestada arenguid alaealiste ning kergemate rikkumiste käsitlemisel. Alaealiste ja kergemate rikkumiste käsitlemisel jäid endiselt kehtima põhimõtted, mille järgi püüti süüdlasi karistada võimalikult leebelt. Seetõttu võib Soome ning Inglismaa ja Walesi suurimaks erinevuseks antud valdkonnas pidada kohtunike subjektiivseid otsustusi oma diskretsiooni ulatuses ning alles siis erinevusi seadusandlikul tasandil.

### **1.2.3. Ideoloogiline lähtepunkt**

1960. aastatel leidis Soome karistuspoliitikas aset ideoloogiline suunamuutus. Suurenenud kriitika vananenud ning liiga range karistusõiguse ning liigse vangistuse kasutamise vastu tingis uue kriminaalpoliitilise ideoloogia sünni, mis seadis üldiseks eesmärgiks vähem repressiivsete meetodite kasutamise.

Muuhulgas vaadati üle ka karistuse teoreetilised alused. Võeti aluseks idee üldpreventsioonist. Skandinaavia mõttemallile iseloomulikult on selle sisuks mitte elanike seadusekuulekusele

---

<sup>33</sup> Roberts, J. (2003). Evaluating the Pluses and Minuses of Custody: Sentencing Reform in England and Wales, *The Howard Journal* Vol 42 No 3, p 229.

<sup>34</sup> Hough, M., Roberts, J. (1999). Sentencing trends in Britain, *Punishment & Society*, Vol 1(1), p 12; Roberts, V., Stalans, L., Indermaur, D., Hough, M. (2003). *Penal Populism and Public Opinion*, New York, p 46.

suunamine läbi karistuse ees hirmu tekitamise, vaid pigem kaudsem lähenemine, mille eesmärgiks on läbi karistuse moraalsete väärtuste kujundamine (nn positiivne üldpreventsioon). Lähtutakse ideest, et negatiivne hinnang, mille ühiskond annab mõnele teole määrates sellele karistuse, mõjutab inimeste väärtusi ning moraalset kandepinda. Seetõttu, teoorias, hoiduvad inimesed kuritegude tegemisest mitte põhjusel, et nad kardaksid järgnevat karistust, vaid kuna antud tegevus ise on moraalselt taunitav. Selline loogika nõuab, et karistusõiguses kasutatavad sanktsioonid oleksid sellised, mis võimalikult selgelt kannaksid endas moraalset sõnumit konkreetse teo taunimisväärsuse suhtes. Samuti on selliselt väärtuste kujundamiseks vajalik luua karistussüsteemile maine, mis tagaks kõrge legitiimsuse ning üldsuse toe.

Ideoloogilise muutuse käigus vaadati üle ka karistuspoliitika muud tahud. Erinevate karistusõiguslike meetodite hindamisel sai muuhulgas tähtsaks teguriks kulutuste ning oodatava tulemuse suhe. Selle, ning teiste muutuste tulemusel laienes ning mitmekesisus karistuspoliitikas rakendatavate abinõude arv. Kokkuvõtlikult, kuritegevuse ärahoidmisel hakati karistust nägema ainulahenduse asemel ühe võimalusena mitmest.

1993. aastal toimus Inglismaal ja Walesis ideoloogilisel tasandil suunamuutus karistuspoliitikas. Alates sellest aastast muutus Inglismaal ja Walesis karistuspoliitika kujunemisel avalik arvamus määrava tähtsusega teguriks. Avalik arvamus nõudis rangemaid karistusi. Juba 1981. aastal tehtud uurimus näitas, et 2/3 elanikest pidasid kehtivaid karistusi liiga leebeteks. Rahulolematus karistustega on alates sellest ajast pidevalt suurenenud. 1996. aastal läbiviidud sarnase uurimuse kohaselt tervelt 92% Inglismaa ja Walesi elanikest pidasid kehtivaid karistusi liiga leebeteks ning pooldasid pikemate vangistuste määramist kurjategijatele.<sup>35</sup> Seetõttu võib sedastada, et Inglismaa ja Wales tegid ideoloogilisel tasandil pöörde eelkõige preventiivse ning retributiivse karistusteooria suunas, mis kõige täpsemalt esindavad üldsuse lihtsustatud soove.

Viimaste aastate jooksul on aga Inglismaa ja Walesi karistusõigusesse hakanud uuesti tekkima reparaatiivsete ning taastava õiguse karistusteooriate mõju, jälgides sellega eelkõige Uus-Meremaa ja mõnede Austraalia osariikide eeskujul. Seadusandluses eksisteerib selles suunas mitmeid viiteid, kuid ühe näitena võib välja tuua meetme nimetusega „perekonna koosolek” (Family Group Conference). Tegemist on peamiselt alaealiste puhul kasutatava karistuse alternatiivina, mille puhul kutsutakse politseiametniku või kooliametniku juhtimisel kokku rikkumise sooritanud isiku perekond ning üritatakse pärast omavahelisi läbirääkimisi jõuda otsusele karistuse osas. Kusjuures õigus otsustusprotsessis osaleda on ka rikkujal endal. See ning teised sarnased meetmed on hetkeseisuga tõrjutud marginaalsetele valdkondadele, eelkõige alaealistega seotud probleemidele, mistõttu sellise ideoloogilise suuna mõju üldisele vangide arvule võib siiski pidada tänapäeval tagasihoidlikuks.

Kuigi mõlemas riigis toimus viimase poole sajandi jooksul karistuspoliitika ideoloogilisel tasandil tuntav suunamuutus (Soomes 1960. aastat, Inglismaal ja Walesis 1993. aastal), on nende muutuste näol tegemist siiski oluliselt erinevate sündmustega. Soomes oli ideoloogiline muutus karistuspoliitiliste muutuste põhjuseks, Inglismaal ja Walesis aga teistpidi – ideoloogiline muutus oli lihtsalt tagajärg, mis kaasnes uue poliitilise olukorraga. Seetõttu võib öelda, et Soomes on ideoloogilisel aluspõhjal väga tähtis roll tänapäevase karistusõigusliku praktika kujunemisel. Sellel, et Soome on üks madalaima vangide suhtarvuga riik Euroopas. Inglismaa ja Walesi puhul võib aga vastupidiselt väita, et teoreetiline ning ideoloogiline

---

<sup>35</sup> Hough, M., Roberts, J. (1999). Sentencing trends in Britain, *Punishment & Society*, Vol 1(1), p 12.

tasand tänapäevase karistusõigusliku olukorra kujunemisel, ehk vangide arvu kiirel suurenemisel, on olnud vähetähtis. Muutuse seal on ajendanud teised jõud.

#### 1.2.4. Poliitiline retoorika

Soomes on üldine poliitiline olukord soosinud ekspertarvamusi ning populismi roll karistusõiguslikes otsustes on olnud suhteliselt minimaalne. Soome karistusõiguslikud reformid on koostatud ning läbiviidud võrdlemisi väksearvulise ekspertide rühma poolt, kes said Soome akadeemilistes ja justiitsametkondades juhtpositsioonidele 1960ndate aastate teisel poolel. Ning veel enam on vähest populismi soodustanud asjaolu, et Soomes pole karistuspoliitilised küsimused siiani saanud poliitilise võitluse vahenditeks.<sup>36</sup> Siinkohal peab siiski lisama, et viimasel ajal on mõned Soome juhtivad kriminaalpoliitika eksperdid avadanud kartust populismisuunaliste muutuste ees.<sup>37</sup>

Analüüsides avaliku arvamuse mõju karistuspoliitikale, võib statistika põhjal teha kaks üldist järeldust Inglismaa ja Walesi kohta. Esiteks, kõikidest karistusõigusega tegelevatest õigussüsteemi töötajatest saavad just kohtunikud avalikkuse silmis kõige negatiivsema hinnangu osaliseks. Ning teiseks, läbi aegade on olnud üldsuse arvamus, et kurjategijatele määratud karistused on liiga kerged.<sup>38</sup> Aastal 1996 korraldatud uurimusest<sup>39</sup> selgus, et 92% vastanutest toetasid karmimaid karistusi kurjategijatele, eriti aga korduvatele rikkujatele. Nende kahe asjaolu alusel asusid mitmed poliitikud seisukohale, et rahva heakskiidu saamine ning usalduse võitmine justiitsüsteemi suhtes on võimalik vaid ühel viisil, karistuste karmistamise läbi. Seda Inglismaal ja Walesis 1990. aastate keskel ka tehti. Etteruttavalt olgu öeldud, et 1990. aastatel võimuvõitluse kaasa toonud muutunud poliitiline olukord ning populismi roll selles on ühed peamised põhjused, miks Inglismaa ja Wales on lähiminevikus hüppeliselt võtnud suuna karmima karistuspoliitika ning vangide arvu suurenemise suunas.

Üldjoontes võib Inglismaa ning Walesi arengu lähiminevikus karistusõigusliku poliitika vallas jagada erineva poliitilise retoorika järgi neljaks ajajärguks.<sup>40</sup> Aastatel 1979–1997 olid võimul konservatiivid, olles 1979 valimistel möödunud leiboristidest. Kuigi konservatiivid identifitseerisid end valimistel kui karmikäelise karistuspoliitika toetajaid („party of law and order“), tuleb märkida, et antud võimuloleku perioodi esimese 13 aasta jooksul liikusid nad seadusandluses üllatuslikult hoopis liberaalsema karistussüsteemi poole. See väljendus eelkõige alaealiste kurjategijate eemalesuunamisest kriminaalmenetlusest, vangistuse vähemas kasutamises ning politsei volituste ja võimu kitsamas reguleerimises.

1993. aastal olukord muutus. Juba 1991. aastal tõusis poliitikutele surve muutusteks, kui mitme asjaolu kokkulangevuse tõttu alustas ajaleht ajakirjandus rünnakut riikliku karistuspoliitika vastu.<sup>41</sup> Sellele aitasid kaasa 1993. aasta alguses aset leidnud kaks väga laialdast meediakajastust saanud juhtumit. Ühel juhul tapeti noor poiss kahe teise poisi poolt, kes veel ei olnud teismekkagi jõudnud. Ning teine puudutas teismelise mahalaskmist

<sup>36</sup> Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, Resource Material Series no. 61, Japan, p 56.

<sup>37</sup> J. Saare personaalne kommunikatsioon HEUNI direktori K.Aromaaga 2006. juunis.

<sup>38</sup> Hough, M., Roberts, J. (1999). Sentencing trends in Britain, Punishment & Society, Vol 1(1), p 12.

<sup>39</sup> Ibid, p 12.

<sup>40</sup> Roberts, V., Stalans, L., Indermaur, D., Hough, M. (2003). Penal Populism and Public Opinion, New York, p 44.

<sup>41</sup> Ibid, p 46.

Manchesteris. Lisaks sellele kritiseeris press tugevalt ebakõlasid kehtivas kohtupraktikas, mille olid põhjustanud seni kehtinud liberaalse karistusõigusliku poliitika erinevad probleemsed sätted.

Reageerides sellele rünnakule asusid poliitikud oma positsioone kaitsma ning juulis 1993 võetigi vastu seaduseparandus, mis märkis uue, rangema karistusõigusliku suuna algust. Üldine karistuspraktika muutus märkimisväärselt ning järgmise 4 aasta jooksul suurenes vangide arv 50% võrra. Tuleb märkida, et sellise suure muutuse taga ei olnud aga ühtegi niivõrd kaalukat muutust karistusõiguslikus regulatsioonis või kohtusse jõudnud kuritegude arvus. Õigusmõistjad lihtsalt kasutasid karistusena rohkem vangistust, ning seda tehes määrasid pikemaid vangistusi. Seega võib öelda, et poliitikute kõrval allusid avalikkuse survele ka kohtunikud.

Sellise kontrastse suunamuutuse põhjuseks võib lugeda mitmeid asjaolusid. Kindlasti tunnetasid poliitikud üldsuse suurt survet liberaalse karistussüsteemi reformimiseks, kuna kuritegevus riigis pidevalt tõusis. Seda eriti toimunud meediarünnakute taustal. Kuid kõige reaalsema põhjusena võib välja tuua asjaolu, et aastal 1992 kaotasid konservatiivid oma ainupositsiooni karmikäelise karistuspoliitika toetaja maine osas. Leiboristid, eesotsas Tony Blairiga, kuulutasid välja oma uue karistusõigusliku programmi, mis kandis pealkirja „Karm kuritegevuse ja karm kuritegevuse põhjuste vastu“. Selles rõhutasid nad kuritegevuse põhjustatud kulutusi ning sellega võitlemise tähtsust. Sellega sai alguse kahe partei võimuvõitlus karistuspoliitika osas. Võimul olevad poliitikud pidasid vajalikuks eristada üldsuse silmis ennast opositsioonist ning see sai toimuda ainult ühes suunas. Karistusõiguse kujundamisel sai avalik arvamus väga tähtsaks kaalukeeleks.

1997. aastal pääsesid leiboristid pärast pikka pausi taas võimule. Antud perioodi karistuspoliitika puhul on raske hinnata, mil määral täpselt on populism seadusandlust mõjutanud. 1993 – 1996 aastate poliitilise võitlusega kaasnenu intensiivne populism oli küll paljuski taandunud, kuid täielikult kadunud mitte. Näitena antud perioodi seadusandlusest, mille eesmärgiks võib pidada pigem avaliku arvamuse kujundamist, kui võitlust kuritegevusega, võib tuua ettepanekut keelata kantsjoni vastu vabastamine iga arreteeritud isiku puhul, kellelt leitakse testide käigus jälgi keelatud ainete kasutamisest.

Aastal 2002 aset leidnud karistusõiguslike reformide üheks eesmärgiks on olnud üldsuse usalduse suurendamine justiitssüsteemi ning selgelt on poliitilised motiivid karistusõiguse kujundamisel määrava tähtsusega.<sup>42</sup> Nii 2001. kui ka 2005. aastal võitsid valimised leiboristid, kuid 2005. aasta valimised juba selgelt väiksema enamusega, mis võis poliitilise alalhoiuinstinkti näol kaasa tuua ka karistusõiguses kaasa rohkem populistlikke otsuseid. Samas näitavad kuritegevusliku statistika arvud kuritegevuse mõõdukat langemist ning üldsuse suurenenud usaldust justiitssüsteemi, mis omakorda pikemas perspektiivis võib avalikkuse survet poliitikutele, kohtunikele ning seadusandjale vähendada.

Võib öelda, et just poliitiline retoorika, eelkõige populismi roll selles, on valdkond, milles kõige selgemalt nähtub kontrast kahe riigi vahel. Soome ratsionaalne ning kaine suhtumine vastandub väga teravalt Inglismaa ja Walesi üldsuse hirmudest ja soovidest juhinduvale poliitikale. Kuna mõlema riigi näol on tegemist kõrgelt arenenud demokraatiatega, ei olegi väga raske uskuda, et keerulise poliitilise olukorra puhul võib avaliku arvamuse jõud läbi

---

<sup>42</sup> Roberts, V., Stalans, L., Indermaur, D., Hough, M. (2003). Penal Populism and Public Opinion, New York, p 53.

poliitilise võimuvõitluse viia nii põhjalike erinevusteni kahes muidu võrdlemisi sarnases riigis.

### 1.2.5. Sotsiaalsed ja struktuursed tegurid

Kuna võimalike vangistust mõjutavate sotsiaalsete ning struktuursete tegurite ring on äärmiselt lai ning hägusalt piiritletud, on käesoleva aruande puhul mõistlik keskenduda konkreetsete valdkondade asemel pigem kontrastidele kahe riigi üldise majandusliku ja ühiskondliku arengu vahel. Selleks on sobilik võtta aluseks kaks uuringut 2006. aasta ÜRO inimarengu raportist.<sup>43</sup> Nendeks on Inimarengu indeks (HDI) ning Gini indeks.

ÜRO poolt 1993. aastast välja antav Inimarengu indeks on igaaastane uurimus, mis mõõdab ülemaailmselt riikide arengutaset kolme põhilise teguri alusel. Nendeks on eeldatav eluiga sünni momendil, haridustase (hõlmab endas nii lugemisoskust kui ka statistikat õppeasutuste kohta) ning kolmandaks üldine elatustase, mille hindamisel võetakse aluseks SKP. Igal aastal järjestab ÜRO maailma riigid mainitud valemi abil saadud tulemuste põhjal üldist arengutaset näitavas nimekirjas. Nii Soome kui Suurbritannia<sup>44</sup> asuvad 2006. aasta raportis kõrgel kohal.<sup>45</sup> Soome asub 11. ja Suurbritannia 18. positsioonil 177 uuringus osalenud riigi seas, kusjuures erinevused mainitud kolme valdkonna kaupa on kahe riigi vahel minimaalsed. Samas uuringus toodud andmed aastate 1975-2004 kohta<sup>46</sup> näitavad, et ka viimaste aastakümnete jooksul ei ole olukord erinev olnud.

Gini indeks mõõdab millises ulatuses erineb riigis sissetulekute (või väljaminekute) jaotus inimeste vahel mõttelisest ideaalselt võrdsest jaotusest.<sup>47</sup> Lihtsamalt öeldes mõõdab antud uurimus elanike ebavõrdsust sissetulekute või väljaminekute osas. Madalam Gini indeks viitab suuremale majanduslikule võrdsusele. Vastupidiselt HDI uuringule on Gini indeksi puhul 2006. aasta raporti põhjal näha selgeid erinevusi kahe riigi vahel. 126 mõõdetud riigi seast on Soome kümnes (indeks 26,9), Ühendkuningriik asub aga alles 41. positsioonil (indeks 36,0).<sup>48</sup> Sarnane suhe kahe riigi arvudes esines ka juba 2003. aasta raportis toodud uuringus<sup>49</sup>, mis põhines nii Soome kui Ühendkuningriik puhul 1995. aasta andmetel.

Ülaltoodud uuringute põhjal võib järeldada, et kuigi nii Soome kui Ühendkuningriik on mõlemad kõrgelt arenenud riigid, kes muuhulgas on tervikuna sotsiaalselt ja majanduslikult väga heal järjel, erinevad nad majanduslikult võrdsuselt märkimisväärselt. Kui Soomes jagunevad sissetulekud ühiskonnas suhteliselt võrdselt, siis Ühendkuningriigis see nii ei ole. See on indikaatoriks, et Ühendkuningriigis prevaleerivad heaoluriigi põhimõtted tunduvalt vähemal määral kui Soomes. Arvatakse, et suund rangema karistuspoliitika poole on

<sup>43</sup> Human Development Report 2006, Available online: <http://hdr.undp.org/hdr2006/>, 03.11.2006.

<sup>44</sup> Nii HDI kui Gini indeksi uuring käsitleb Suurbritanniat tervikuna, mitte selle halduspiirkondi eraldi. Kuna aga Inglismaa ja Wales moodustavad rõhuva enamiku Suurbritanniast, võib mõlema uuringu tulemusi pidada piisavalt täpseks antud kontekstis.

<sup>45</sup> Human Development Report 2006, Available online: <http://hdr.undp.org/hdr2006/>, 03.11.2006, p 283.

<sup>46</sup> Ibid, p 288.

<sup>47</sup> Ibid, p 406.

<sup>48</sup> Human Development Report 2006, Inequality in income or expenditure. Available online: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indicators/147.html>, 16.11.2006.

<sup>49</sup> Inequality in income or consumption, Available online: [http://hdr.undp.org/reports/global/2003/indicator/excel/hdr03\\_table\\_13.xls](http://hdr.undp.org/reports/global/2003/indicator/excel/hdr03_table_13.xls), 16.11.2006.

lääneriikides seotud heaoluriigile omastest printsiipidest loobumisega.<sup>50</sup> Lähtudes sellest võib erinevust elanike majanduslikus võrdsuses pidada üheks teguriks erinevuses Soome ja Inglismaa ning Walesi vangide arvus.

## **2. Eesti vangide arv rahvusvahelises võrdluses**

### **2.1. Vangide arvu muutumise üldtendentsid**

Andmed allpool esitatud tabelis käsitlevad ajavahemikku 1999-2005. „Liidriks“ selles nimekirjas on USA, kus vanglapopulatsiooni tase on konkurentsitult kõrgeim. Väga kõrge vangide arvu on tase ka Venemaal, Valgevenes ja Ukrainas jäädes aga siiski oluliselt alla Ameerika Ühendriikidele. Lääne Euroopas on vanglapopulatsiooni tase reeglina alla 100 indiviidi 100 000 elaniku kohta. Erandiks on Suurbritannia, Holland, Hispaania ja Portugal, kelle vastavad näitajad on üle 100.

Uutes Euroopa Liidu liikmesriikides on vangide arv 100 000 elaniku kohta väga kõrge ulatudes 150 kuni 340 vangini. Tabelist on näha, et Euroopa Liidu uute liikmete grupis on halvas mõttes juhtpositsioonil Eesti ja Läti. Kusjuures 2004. aastal olid Eesti ja Läti positsioonid selles nimekirjas üsna lähedased. Aastal 2005 vähenes vangide arv Lätis oluliselt jõudes 292 kinnipeetava tasemele, Eestis aga jäi praktiliselt muutumatuks olles kogu vaadeldaval perioodil ca 335 indiviidi 100 000 elaniku kohta. Leedul on õnnestunud viia oma vangide arv 2004. aastal 234 kinnipeetavani, ehkki 2005. aastal on näitaja jälle mõnevõrra kasvanud.

---

<sup>50</sup> Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, Resource Material Series no. 61, Japan, p 43.

Tabel 1. Vangistuse tase Euroopa ja Põhja-Ameerika riikides 1999-2002, 2004 ja 2005

Riik	Vangide arv 1999-2002	Vangide arv 100 000 elaniku kohta 1999-2002	Vangide arv 2004	Vangide arv 100 000 elaniku kohta 2004	Vangide arv 2005	Vangide arv 100000 elaniku kohta 2005
USA	1,962,220	686	2,085,620	714	2186230	738
Venemaa	919330	638	763,054	532	869814	611
Valgevene	56,590	566	52,500	532	41538	426
Ukraina	217,400	440	198,386	416	165716	356
Läti	8486	361	7796	337	6676	292
<b>EESTI</b>	<b>4723</b>	<b>337</b>	<b>4571</b>	<b>339</b>	<b>4463</b>	<b>333</b>
Leedu	11216	303	8063	234	8124	240
Moldova	9449	259	10,729	297	8876	247
Rumeenia	51528	230	39015	180	35429	164
Poola	82173	213	79087	209	87901	230
Tšehhi	19320	188	18830	184	18950	185
Ungari	17890	179	16700	165	15720	156
Inglismaa ja Wales	72669	139	75320	142	79861	148
Slovakkia	7509	139	8891	165	8493	158
Portugal	13384	131	13498	128	12870	121
Šotimaa	6417	126	6742	132	7131	139
Hispaania	50656	126	59899	140	64215	145
Kanada	31,624	102	36389	116	34096	107
Saksamaa	78707	96	79359	96	78581	95
Itaalia	55136	95	57046	98	61721	104
Holland	14968	93	19999	123	21013	128
Iirimaa	3378	86	3417	85	3080	72
Austria	6915	85	8700	106	8766	105
Belgia	8764	85	9245	88	9597	91
Prantsusmaa	50714	85	55028	91	52009	85
Kreeka	8343	79	8760	82	9984	90
Šveits	4985	69	6021	81	6111	83
Rootsi	6089	68	6755	75	7450	82
Põhja-Iirimaa	1058	62	1275	72	1466	84
Taani	3150	59	3774	70	4198	77
Soome	3040	59	3719	71	3954	75
Norra	2666	59	2975	65	3048	66
<b>Island</b>	<b>110</b>	<b>38</b>	<b>115</b>	<b>39</b>	<b>119</b>	<b>40</b>

Allikad: R. Walmsley. World Prison Population List. UK Home Office Findings no. 188. 2003; R. Walmsley. World Prison Population List (sixth edition). International Centre for Prison Studies, King's College London, 2005; R. Walmsley. World Prison Population List (seventh edition). International Centre for Prison Studies, King's College London, 2006

Võrreldes kolme viimase rahvusvahelise vangistuse kasutamise uuringu tulemusi, ilmneb et domineeriva tendentsina on Euroopa ja Põhja Ameerika riikides 2000. aastate esimesel poolel vangide arvud kasvanud. Vähenemine on toimunud enamasti endistes sotsialistlikes riikides ja

endistes Nõukogude liiduvabariikides (lisaks Iirimaa ja Portugal). Kui endistes sotsialistlikes riikides on aset leidnud suhteliselt mõõdukad vangide arvu vähenemise protsessid, siis mitmetes endistes Nõukogude liiduvabariikides võib rääkida väga suurtest muutustest. Eesti moodustab erandi, olles kõrge vangide arvuga riik, kus vangide arv viimastel aastatel pole vähenenud.

Samas ei ole aga selge, kui püsivate muutustega on tegemist teistes endistes Nõukogude liiduvabariikides ning kuidas vangide arvu drastiline vähenemine on saavutatud. Näiteks Venemaal ja mitmes teises endises Nõukogude Liidu vabariigis kasutatakse kuni praeguse ajani massilisi amnestiaid, mille abil saab lühiajaliselt vabastada vanglakohti uutele vangidele. Niisugune tegevus ei tähenda aga karistuspoliitika repressiivsuse astme alandamist. Samuti on suurtes tugevalt tsentraliseeritud riikides võimalik vangide arve vähendada administratiivsete meetoditega muuhulgas osade vanglate ümbernimetamisega, ümberprofileerimisega muud liiki asutusteks (nii tehti muuseas 1960ndate aastate keskpaigas Nõukogude Liidus, kui suure hulga seniste alaealiste kasvatustöö kolooniate baasil loodi uut tüüpi asutused - erikutsekoolid).

Eesti vangide suhtarv 100 000 elaniku kohta on väga kõrge võrreldes teiste Euroopa Liidu staažikate liikmesriikidega. Eesti näitaja on kõrge ka lähinaabrite Läti ja Leeduga võrreldes, rääkimata Soomest ning teistest Skandinaavia riikidest. Vangide arvu vähendamiseks kasutatavate praktiliste meetmete puhul tuleb aga arvestada, et näiteks Leedus toimus suur amnestia 2000. aastal, mil vangide arvu vähendati ligi 14000-lt indiviidilt kuni 8000 indiviidini. Üldse viidi Leedus läbi aastatel 1993-2000 neli massilist kurjategijate amnesteerimist.<sup>51</sup> Lätis oli varasemalt eeluurimisvangistusel väga suur osatähtsus ja 1. jaanuaril 2001. olid eeluurimisalused 44% vangidest. Vangide arvu vähendamiseks vähendati selles riigis oluliselt eeluurimisvangistuses viibijate arvu. Ka Läti kasutab vanglapopulatsiooni konrollimiseks regulaarseid amnestiaid.<sup>52</sup> Eesti ei ole selles suhtes jätkanud Nõukogude perioodist pärit traditsiooni ning on tänaseni hoidunud massiliste amnestiate kasutamisest.

## **2.2. Eesti vanglates asuv kontingent 1991-2006<sup>53</sup>**

2006. aasta lõpul viibis Eesti vanglates kokku 4310 inimest, neist 3265 ehk 76% moodustasid vanglakaristuse kandjad (kinnipeetavad) ja 1045 isikut ehk 24% viibisid vahi all. Vahistatud olid eeluurimise all olevad isikud ja need, kelle suhtes süüdimõistev kohtuotsus ei olnud jõustunud. 1991. aasta lõpul viibis Eesti vanglates kokku 4408 inimest, kellest 3189 ehk 72% moodustasid vanglakaristuse kandjad ja 1219 ehk 28% vahistatud. Nagu on toodud andmetest näha, puuduvad 2006. aasta ja 1991. aasta absoluutarvudes suured erinevused.

**Tabel 2. Vanglaasutustes viibivad isikud, seisuga 31. detsember, 1991-2006**

Aasta	Süüdimõistetud	Vahistatud	Kokku	Kinnipeetavate arv 100 000 elaniku kohta
1991	3189	1219	4408	282

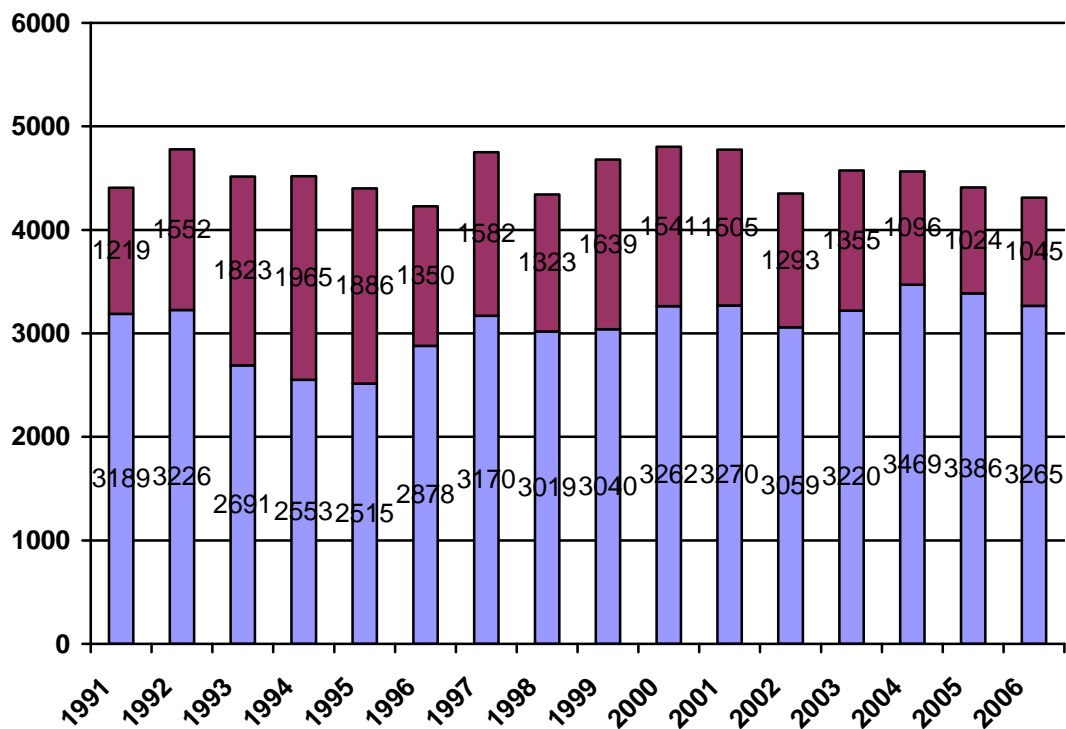
<sup>51</sup> Walmsley, R. (2003). Further developments in the prison systems of Central and Eastern Europe. Achievements, problems and objectives. HEUNI Publicatin Series no 41. Helsinki: pp. 344-345

<sup>52</sup> Walmsley (2003), p. 340.

<sup>53</sup> Kasutatud on Politseiameeti ja justiitsministeeriumi andmeid.

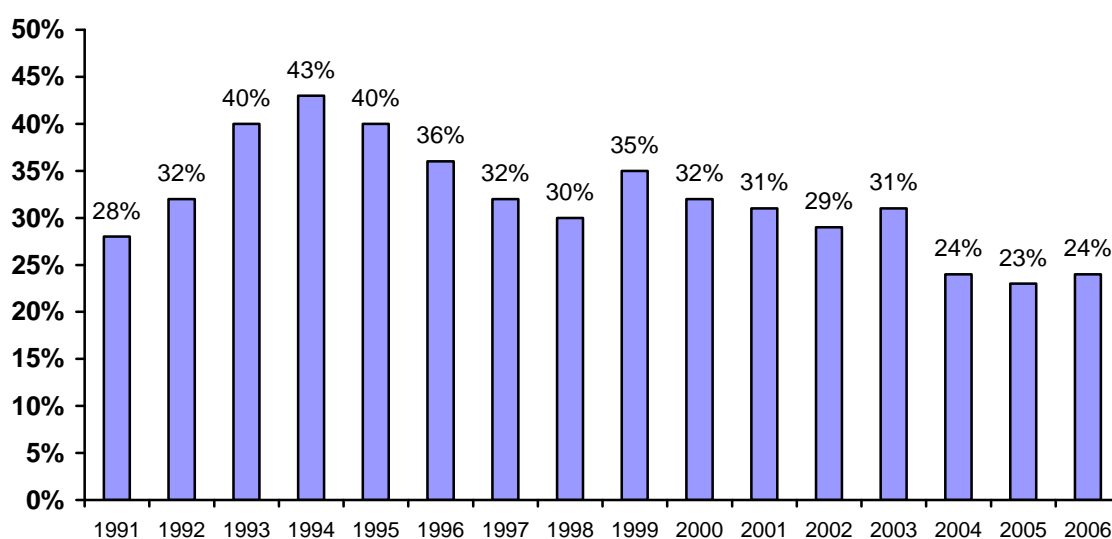
1992	3226	1552	4778	312
1993	2691	1823	4514	302
1994	2553	1965	4518	309
1995	2515	1886	4401	306
1996	2878	1350	4228	301
1997	3170	1582	4752	341
1998	3019	1323	4342	315
1999	3040	1639	4679	341
2000	3262	1541	4803	351
2001	3270	1505	4775	350
2002	3059	1293	4352	321
2003	3220	1355	4575	339
2004	3469	1096	4565	339
2005	3386	1024	4410	328
2006	3265	1045	4310	321

2006. aasta lõpul oli vange 100 000 elaniku kohta 321, mis on võrreldes enamiku teiste demokraatlike riikidega kõrge näitaja. Vanglapopulatsioon Eestis on olnud pidevalt samas suurusjärgus (4300 ja 4800 vahemikus), jäädes kogu iseseisvuse perioodil sisuliselt muutumatuks. Kuna samal ajal on vähenenud Eesti elanike arv, on vanglates viibijaid 100 000 elaniku kohta 1990ndate aastate teisel poolel ja 2000ndatel aastatel rohkem, kui oli 1990ndate aastate esimesel poolel. Vangide suhtarvu hüppeline kasv toimus pärast 2000. aasta rahvaloendust, kui ilmnnes, et Eesti elanikkond oli oluliselt väiksem, kui seda hinnati varasemate arvestuslike meetodite alusel.



### Joonis 5. Vanglapopulatsioon süüdimõistetute ja vahistatute lõikes 1991-2006 (seisuga 31. detsember)

Kui vaadata vanglakaristuse kandjaid ja vahistatuid eraldi, ilmnevad mõned tendentsid. Kõige suurema osakaalu moodustasid vahistatud 1994. aastal (43%). 1991. aastal moodustasid vahistatud 28% kõigist vanglates kinnipeetavatest, kuid 1994. aastal juba 43%. On põhjust arvata, et vahistatute kõrge arv 1990. aastate keskel oli seotud toleaege vāgivaldse kuritegevuse kõrge tasemega.<sup>54</sup> Alates 1994. aastast kuni käesoleva ajani on toimunud kogu vanglapopulatsioonis oluline vahistatute arvu ja nende osakaalu langus. Nagu juba öeldud, moodustasid vahistatud 2006. aastal kõigist Eesti vanglates asuvatest isikutest alla veerandi. Selline näitaja vastab põhimõtteliselt vahistatute osakaalu keskmisele tasemele lääneriikides.



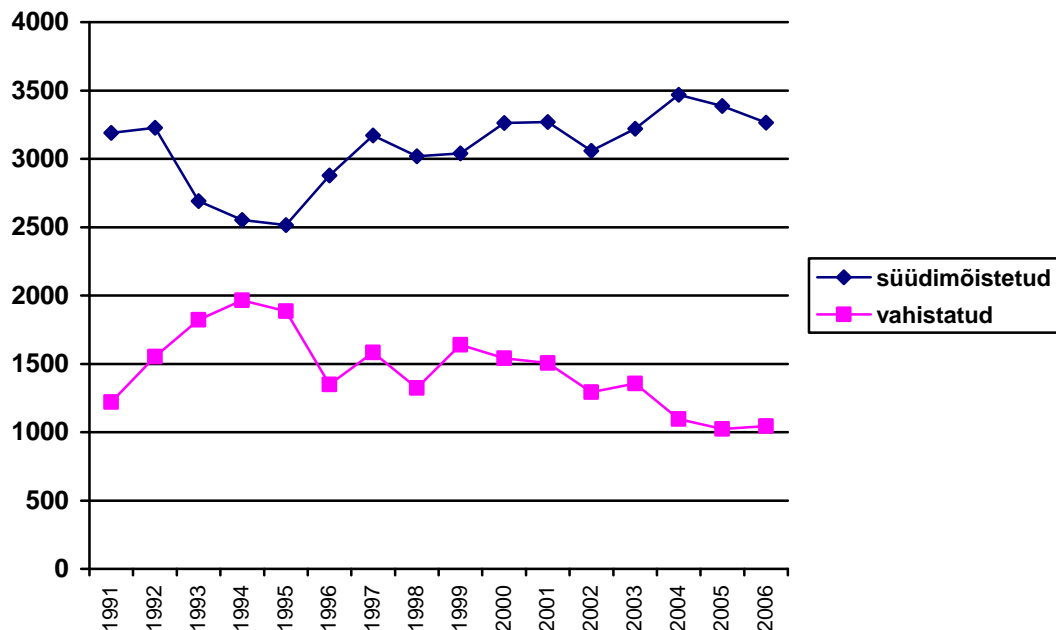
### Joonis 6. Vahistatute osakaal vanglaasutustes viibivate isikute seas, 1991-2006

Süüdimõistetute (vanglakaristuste kandjate) arv näitab kasvutrendi alates 1996. aastast, mistõttu on mingis mõttes üllatav, et vanglapopulatsiooni kasv viimastel aastatel on suudetud ära hoida. Toodud tendentsil ei ole otsest seost registreeritud kuritegevuse arenguga vaadeldaval perioodil. Eesti vanglates asuv süüdimõistetute koguarv ületas 2004. aastal 1990ndate aastate alguse taseme, kuigi 1990ndate aastate kuritegevus ja 2000ndate aastate kuritegevus erinevad üksteisest oluliselt. 1990ndate aastate alguses ja keskel pandi Eestis toime märksa rohkem isikuvastaseid kuritegusid kui 2000ndatel aastatel. Samal ajal on aga kasvanud registreeritud kuritegude koguarv, millest põhilise osa moodustavad varavastased kuriteod.

Niisugused tendentsid viitavad muuhulgas ühele eelpool esitatud võimalusele, mille järgi stabiilne vangide arv Eestis vaadeldaval perioodil on tihedalt seotud vanglakohtade arvu stabiilsusega samal perioodil. Jooniselt on selgesti näha, et süüdimõistetute ja vahistatute arvud kujutavad endast teineteise peegelpilte. Kui süüdimõistetute (vanglakaristuse kandjate) arv on kõrge, jääb vahistatute arv suhteliselt madalaks. Niipea, kui vanglakaristuse kandjate arv väheneb, hakkab kasvama vahistatute arv ja vastupidi- vanglakaristuse kandjate arvu

<sup>54</sup> Vt. nt Saar, J. (2000). Tahtlike tapmiste tase Eestis ja Euroopas. Eesti Inimarengu Aruanne 2000. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm, lk. 56-63.

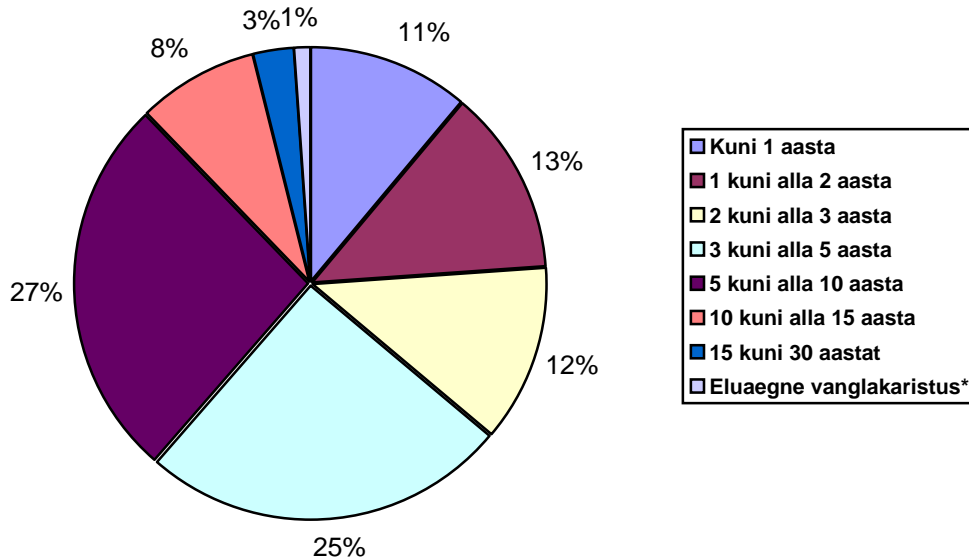
vähennemisega kaasneb vahistatute arvu kasv. Sellise protsessi toimumise põhjused vajaksid eraldi analüüsi, kuigi võib oletada, et põhimõtteliselt on tegemist mingit laadi „süsteemisisese regulatsiooniga”, mis peab tagama pideva vanglakohtade hõivatuse.



**Joonis 7. Süüdimõistetute ja vahistatute arvuline muutumine koos, 1991- 2006**

Suhteliselt stabiilne vangide arv Eestis on siiani suudetud tagada eeskätt vahistatute arvu vähendamise arvelt. Kuna samal ajal on pidevalt kasvanud vanglakaristuste kandjate hulk, on see olnud ainuke võimalus vanglapopulatsiooni stabiilsena hoidmiseks. Kas vahistatute arvu vähendamiseks on veel reserve, peab näitama vahistatute sisemise jaotuse analüüs. Ehk selle väljatoomine, kui suure osa moodustavad neist eeluurimise all olevad isikud ja kui suure osa need, kelle kohtuotsus ei olnud veel jõustunud. Tuleb rõhutada, et teise kontingendi moodustavad isikud suuresti “tehnilistel” põhjustel. Näiteks aeg, mil kehtib süüdimõistva kohtuotsuse edasikaebamise õigus. Näiteks 2005. aastal moodustasid kõigist vahistatutest (kokku 1096) eeluurimisalused isikud 395 ehk 36%.

2006. aasta lõpul oli vanglates kõige rohkem isikuid, kellele oli määratud karistuseks 5-10 aastat vabadusekaotust (27%). 25% kinnipeetavatest oli määratud karistuseks 1-3 aastat ja 25%-le 3-5 aastat vabadusekaotust. Kogu vaadeldaval perioodil olnud 5-10 aastat kõige sagedamini kantav karistustähtaeg. Lühiajaliste karistustähtaegadega isikute osakaal on viimaste aastatel kasvanud. Pikad karistustähtajad (nt 10-15 aastat) on aga sagenenud võrreldes 1990ndate aastate algusega. Mõningane karistustähtaegade lühenemine leidis aset aastatel 1994-1996, kuid asendus siis jällegi pikaajaliste karistuste osakaalu kasvuga. Seega võib olemasolevate andmete põhjal väita, et karistustähtajad Eesti vanglates on viimastel aastatel mõnevõrra pikenenud.

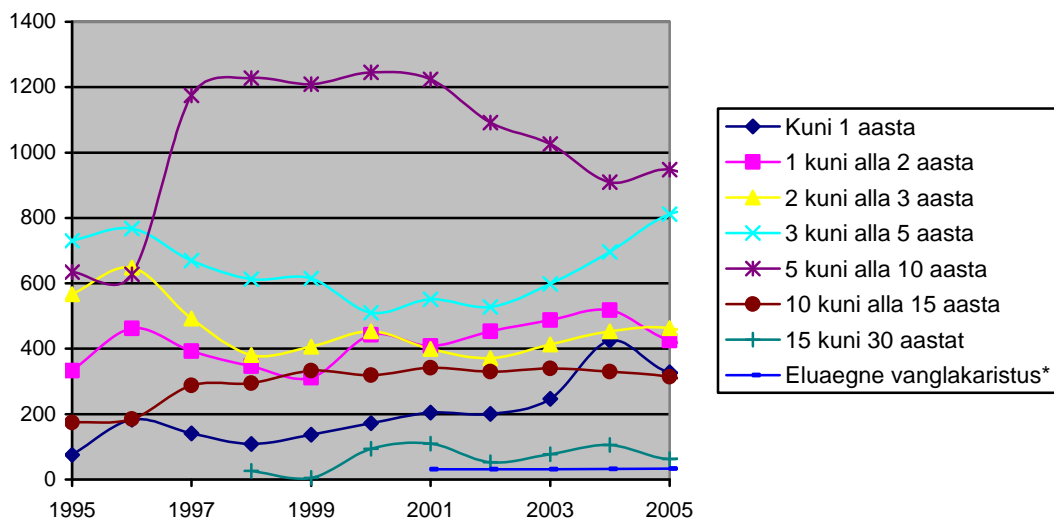


**Joonis 8. Eesti vanglates kantavate karistuste pikkused seisuga 31.12.2006.a.**

Eesti vanglates karistust kandev kontingent jaguneb suuresti kaheks. Üks grupp isikuid kannab euroopalikus mõttes väga pikaajalisi vanglakaristusi (5 aastat ja rohkem). Teine suur grupp kinnipeetavaid, kes nii-öelda pendeldavad vabaduse ja vangla vahet, kannavad suhteliselt lühiajalisi vabadusekaotuslikke karistusi. Seoses karistuste liitmisega on vanglatesse tekkinud uute ebaharilike, väga pikkade karistusaegadega kontingent. Täna kehtiva seaduse järgi on vabadusekaotusliku karistuse piiriks 20 aastat. Sellist olukorda tuleb pidada vangide arvu vähendamise seisukohalt ebasoovitavaks ning tegelikult tuleks seadusega vähendada reaalse vabadusekaotusliku karistuse maksimumpiiri. Reaalse vabadusekaotusliku karistuse maksimumpiiri vähendamine lubaks vähendada keskmiselt vanglas viibimise aega ja parandada vanglates asuvate isikute struktuuri lähtuvalt kantavate karistuste pikkusest.

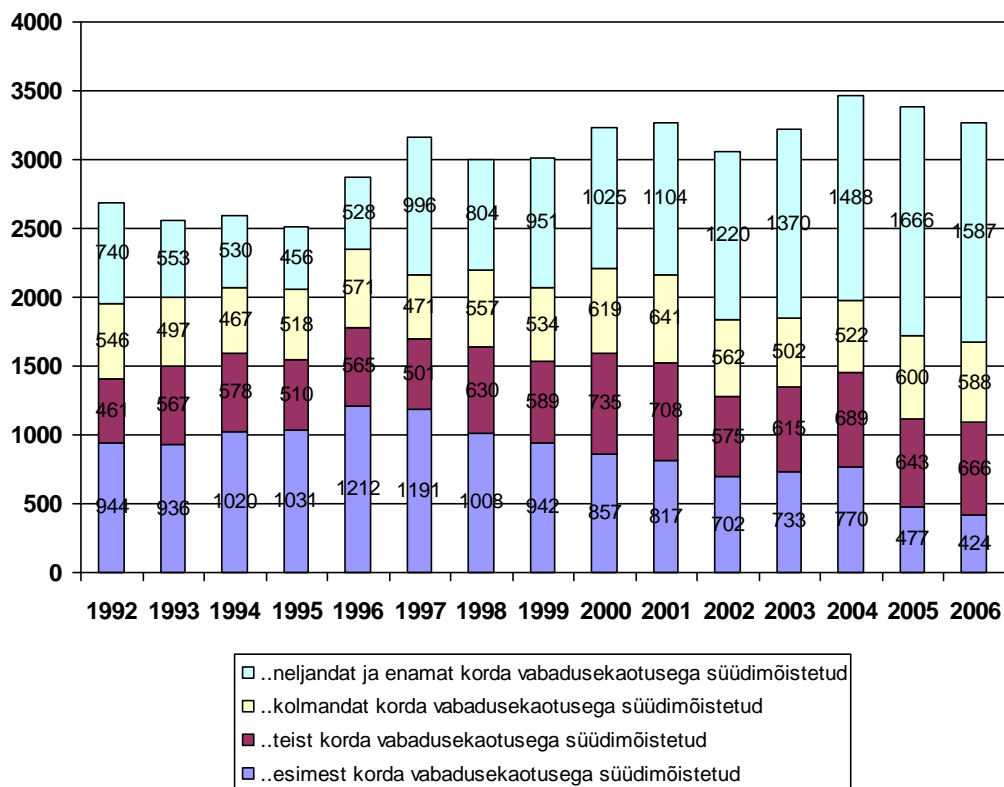
2007. aasta alguses oli vanglates kõige enam varavastaste kuritegude eest karistatuid (46% kinnipeetavatest), kellele järgnesid isikuvastaste kuritegude eest karistatud (33%), narkokurjategijad (10%) ja liikluskurjategijad (6%). Lisaks sellele viibis vanglas 12 isikut ametialaste ja majanduskuritegude eest. Võrreldes 2006. aastaga on vanglates vähenenud mõnevõrra nii vara- kui isikuvastaste kurjategijate osakaal. Samal ajal on kasvanud narkokuritegude eest karistatute osakaal (13%) ja liikluskuritegude toimepanijate osakaal (9%).<sup>55</sup>

<sup>55</sup>Justiitsministeerium (2007). Kuritegevus Eesti 2006. Kriminaalpoliitika Uuringud 4, Tallinn: lk. 79-80.



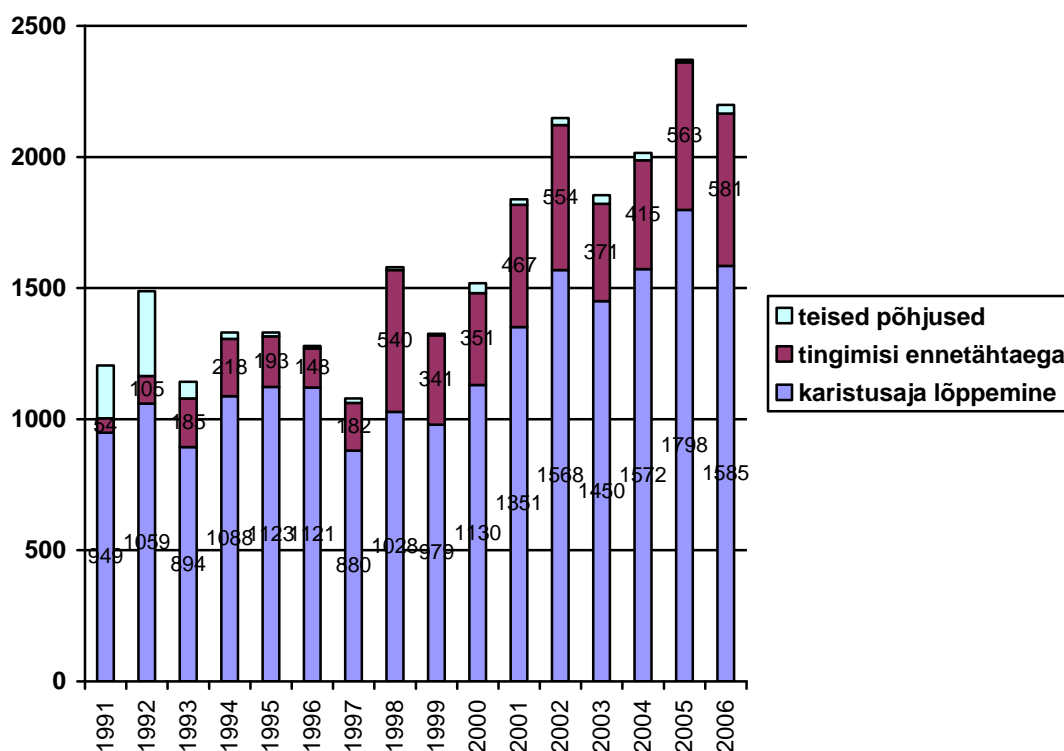
**Joonis 9. Karistustähtajad 1996-2006**

2006. aasta lõpul viibis Eesti kinnipidamiskohtades 33 isikut, kes kandsid eluaegset vanglakaristust. Pärast surmanuhtluse kaotamist 1998. aastal ja selle asendamist eluaegse vanglakaristusega suureneb niisuguse karistusega isikute arv keskmiselt 1-3 isiku võrra aastas. 2006 aastal ei lisandunud ühtki eluaegse vanglakaristust kandvat isikut. Järelikult 1990ndate aastate keskel surmanuhtluse säilitamise pooldajate üks argumente, mille järgi hakkab kiiresti kasvama eluaegset vanglakaristust kandvate isikute arv, ei olnud põhjendatud.



**Joonis 10. Vanglapopulatsiooni jagunemine sõltuvalt varasematest vabadusekaotuslikest karistustest**

Eesti vanglates on alates 1997. aastast kasvanud nende kinnipeetavate osakaal, keda on varem karistatud vabadusekaotusliku karistusega. Eriti kiiresti kasvab nende arv ja osakaal, keda on karistatud neli ja enam korda. Kui 1998. aastal moodustasid sellised isikud süüdimõistetutest 28%, siis 2006. aastal oli vastav näitaja 47%. Kui 1993.aastal moodustas vanglakaristust kandvatest isikutest varem karistatud isikute osakaal 60%, siis 2004.a. oli nende osakaal jõudnud juba 78 %-ni, kusjuures 58 % 2004.a. vanglas kinnipeetud isikutest oli karistatud kolm ja enam korda. Esmakordselt karistatud moodustasid 1998. aastal 35% ja 2006. aastal 13%. Selline muutus näitab muuhulgas vanglate kontingendi probleemsemaks muutumist ning seda, et vanglatele võib olla lisandumas uus – sotsiaalhoolekande funktsioon selle kontingendi osas, kes ei suuda saada hakkama eluga vabaduses. Niisuguse olukorra tekkimist (süvenemist) tuleks püüda nii kulutuste kasvu seisukohalt kui ka vangide arvu vähendamise eesmärki silmas pidades kindlasti vältida.



**Joonis 11. Vanglast vabastatud süüdimõistetud 1991-2006**

Kinnipeetavate vabastamise põhjuseid võib olla kolm: karistusajaja lõppemine (k.a. osaliselt ärakandmisele mõistetud vangistuse ärakandmine), vabastamine tingimisi enne tähtaega ja muudel põhjustel (nt haigus, armuandmine, karistusmäärade muutumine). Kõige suurem osa on olnud kogu vaadeldaval perioodil seoses karistusajaja lõppemisega vabastamisel. Kõrgeim sel põhjusel vabastatute osakaal (88%) oli 1996 aastal ja kõige väiksem 1998 aastal (65%). Samadel aastatel vabastati vastavalt kõige vähem (12%) ja kõige rohkem (34%) isikuid tingimisi ennetähtaegselt. Muudel põhjustel vabastatute arvud on väga väikesed ega oma olulist tähendust kinnipeetavate arvukuse seisukohalt. Perioodil 1991-2005 on oluliselt (ligikaudu 2 korda) kasvanud aasta jooksul vanglatest vabastatud isikute absoluutarvud.

1998. aasta hüppeliselt kasvanud vabastamiste arvu põhjustas kriminaalhoolduse rakendamine ning sel aastal vabastati tingimisi ennetähtaegselt kokku 540 kinnipeetavat. Järgnevatel aastatel vähenes tingimisi vabastatute arv oluliselt, kuid hakkas uuesti kasvama 2001. aastal.

Uuemate tendentside alusel saab järeldada, et ennetähtaegselt tingimisi vabastatute osakaal on taas hakanud kasvama jäädes 20-30% piirsesse kõigist vabastatutest. 2006. aastal tingimisi vabastatute osakaal oli kasvanud 27%-ni. Sellist näitajat tuleb aga endiselt pidada liiga madalaks. Ilmselt on niisuguse vangide arvu vähendamise võimaluse intensiivsem kasutamine edaspidi paratamatu, kuna Eestis puudub siiani teistel põhjustel isikute vanglastest vabastamise traditsioon (nt massiliste amnestiate kasutamine).

**Tabel 3. Vanglastest vabastatud ja kohtutes vangistusega karistatud isikud 1995-2006**

Aasta	Kohtutes vabadusekaotusega karistatud isikud	Vabastatud isikud	Karistatute ja vabastatute vahe
1995	1930	1331	599
1996	2199	1279	920
1997	2401	1079	1322
1998	2027	1579	448
1999	2133	1326	807
2000	2333	1518	815
2001	2853	1838	1015
2002	2751	2135	616
2003	2225*	1841	384
2004	2164*	1996	168
2005	2085*	2371	-286
2006	985	2183	-1198

Märkus: \* andmed saadud justiitsministeeriumi vanglaste osakonnast märkusega, et tegemist võib olla ebatäpsete andmetega.

Perioodil 1993.a.- 2004.a.( kuni 31.12) on Eesti vanglastest vabanenud 20835 isikut, neist valdavalt seoses karistusaja ärakandmisega (15966 e. 76,6 %). Tingimisi ennetähtaegselt vabastatuid oli sel perioodil 4096 e. 19,6 %, muudel põhjustel vabanenuid 773 e. 3,7 %. 2006. aastal vabastati vanglastest kokku 2183 inimest. See on mõnevõrra vähem kui 2005.a., mil vabastatute arv oli kõrgeim viimaste 15 aasta jooksul. Samal ajal, nagu näitab kohtute statistika, mõistetakse igal aastal reaalse vabadusekaotus ligikaudu 3000 isikule. Aastatel 1995-2002 on kohtute poolt mõistetud vabaduskaotuslikke karistusi 6542 isikule rohkem, kui on samal ajal vanglastest vabastatute arv. Järelikult oli Eesti vanglasüsteem kuni 2004. aastani kinnipeetavate kontingendi arvu suurenemise surve all.

Olulise uue tendentsina ilmneb alates 2005. aastast negatiivne bilanss kohtutes vabadusekaotusega karistatud ja samal aastal vanglast vabanenute arvude vahel. Kui 2005. aastal oli vanglast vabanenuid 286 isiku võrra rohkem, siis 2006. aastal oli juba vahe 1198 vanglast vabanenute kasuks. Niisuguse tendentsi jätkudes võib ennustada vangide arvu edasist vähenemist Eestis.

**Tabel 4. Kinnipeetavate surmad, 1991-2006**

Aasta	Vanglates surnud isikud
1991	31
1992	49
1993	28

1994	13
1995	9
1996	11
1997	10
1998	10
1999	11
2000	7
2001	1
2002	8
2003	10
2004	10
2005	6
2006	15

Vanglapopulatsiooni vähendamise seisukohalt on vanglas asuvate isikute suuremisel marginaalne roll. Kinnipeetavate surmad on aga oluline näitaja, mis iseloomustab vanglate olukorda ja seal asuvat kontingenti. Kuna vanglates asuvad isikud on riigipoolse intensiivse järelevalve all, tuleb igasse vanglas aset leidnud surmajuhtumisse (nii nn loomulikku kui ka vägivaldsesse) suhtuda erilise tähelepanuga. Peab ütlema, et viimastel aastatel surmade arv kasvab ja on jõudnud 1990ndate aastate keskpaiga tasemele. Esitatud statistikasse pole lisatud surnud vahistatuid, mis 2004. aastal oli näiteks 11 juhtumit, 2005. aastal 3 juhtumit ja 2006. aastal 5 juhtumit. Probleem on Eesti vanglasüsteemi arengu ja olukorra seisukohalt tõsine ning vajab spetsiaalset uurimist.

**Tabel 6. Kinnipeetavate kodakondsus, 1996-2006**

Aasta	Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Välisriikide kodanik	Teadmata	Kokku
1996	490	1665	14	707	2876
1997	1165	1940	54	0	3159
1998	940	1978	81	0	2999
1999	1419	1451	146	0	3016
2000	1583	1491	162	0	3236
2001	1610	1505	155	0	3270
2002	1557	1332	170	0	3059
2003	1793	1232	196	0	3221
2004	2013	1292	164	0	3469
2005	2072	1112	202	0	3386
2006	2008	1080	177	0	3265

Vaadates kinnipeetavate kodakondsust, ilmneb et kuni 1999. aastani oli kõige suurem osakaal ilma kodakondsuseta isikutel. Kuna eesti kodakondsusega isikute arv on väga kiiresti kogu vaatlusalusel perioodil kasvanud, moodustuvad sellised isikud viimastel aastatel juba ligi poole vanglate kontingendist (2001. aastal 49% ja 2006. aastal 62%). Kodakondsuseta isikute osakaal oli 2006. aastal 33%. Välisriikide kodanike arv ja osakaal vanglakaristuse kandjate hulgas on jäänud suhteliselt marginaalseks. Mõistetavalt moodustavad enamiku välisriikide kodanikest vene kodakondsusega isikud. Välisriikide kodanike lähteriiki tagasisaatmise kaudu Eesti vanglapopulatsiooni vähendamine ei näi toodud arvude põhjal olevat realistlik.

## 2.3. Eesti vanglapopulatsiooni suurust mõjutavad faktorid

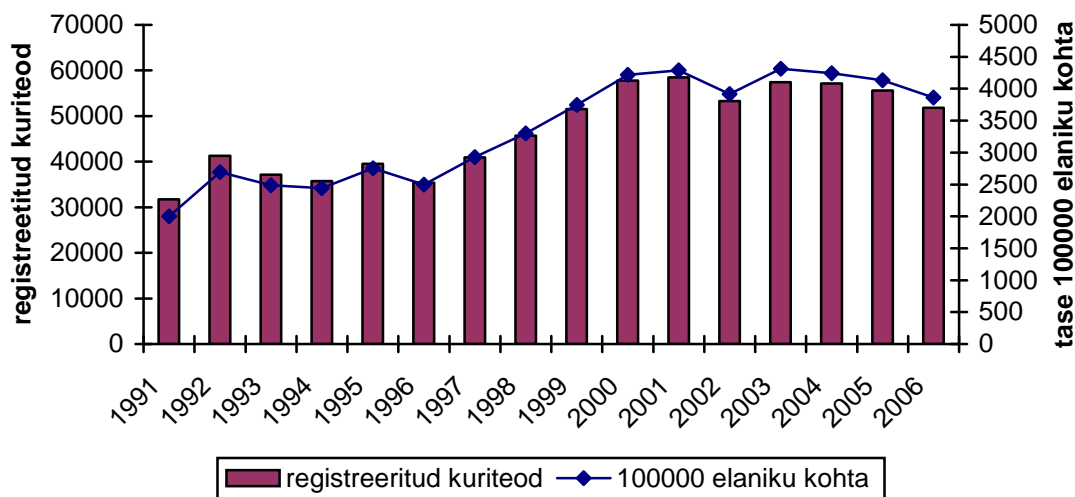
Järgnevalt hinnati Eesti vangide kõrge ja stabiilse suhtarvu seletamisel samade tegurite tähtsust, mida vaadeldi Soome ja Inglismaa/ Walesi võrdlemisel. Oluline on pöörata tähelepanu rahvusvahelistele tendentsidele, milleks viimasel kahel aastakümnel on olnud vangide arvu kasv enamikus arenenud lääneriikides.

### 2.3.1. Kuritegevuse dünaamika

Vanglapopulatsiooni suurenemise hüpoteetiliseks põhjuseks on peetud kuritegevuse kasvu. Näiteks ÜRO avaldatud uurimuse<sup>56</sup> kohaselt on Euroopas suurenenud viimase kahe dekaadi jooksul registreeritud kuritegevuse üldnäitajad ca 20%. Globaalsel tasandil on tõus olnud mõnevõrra aeglasem. Kuid tuleb tähele panna, et üksnes sellega ei ole vangide arvude dünaamikat võimalik põhjendada, kuna kõnealused kaks näitajat ei ole enamasti muutunud sünkroonselt. Mõnel maal on kuritegevus vähenenud, samas kui vanglapopulatsioon on jätkanud kasvu (nt Ameerika Ühendriigid). Samuti on samal perioodil olnud enamikus arenenud lääneriikides üldtendentsiks raskete isikuvastaste kuritegude vähenemine.

Eesti kuritegevuse üldtaset alates 1991. aastast iseloomustab järgmine joonis.

Joonis 12. Kuritegevus Eestis 1991-2007 (registreeritud kuriteod ja kuritegusid 100 000 elaniku kohta)



Allikas: Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A. and Ginter, J. (2002, 2 trükk 2003). *Kuritegevus Eestis 1991-2001. Crime in Estonia 1991-2001*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Justiitsministeerium. Tallinna: Juura ja justiitsministeerium.

<sup>56</sup> Shaw, M., van Dijk, J., Rhomberg, W. (2003). Determining Trends in Global Crime and Justice: An Overview of Results from the United Nations Surveys of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems, Forum. Crime and Society, vol 3, Nov. 1 and 2, p 42.

Tahtlike tapmiste tase Eestis on alates 1994. aastast kuni 2006. aastani vähenenud ligi kolm korda. Kui siis oli vastav näitaja 25,0 (100 000 elaniku kohta), siis möödunud aastal oli vastav näitaja 8,9.<sup>57</sup>

Eesti vangide stabiilselt kõrget arvu ei saa pidada siinse kuritegevusega seotud arengute resultaadiks ei kuritegude üldarvust ega ka tahtlike tapmiste tasemest lähtudes.

### **2.3.2. Vangistuse ja vangistuse alternatiivide kasutamine**

Vanglapopulatsiooni suurenemise põhjusena võib käsitleda vangistuse kui karistusõigusliku meetme kasutamise määra suurenemist. Sel juhul mõistetakse üha suuremale arvule süüdimõistetuist karistusena vangistus. Lisaks sellele pikendatakse keskmist vangistuse kestust ja piiratakse niisuguste karistuste kasutamist, mis pakuvad vangistusele alternatiivi.

Karistustähtajad Eesti vanglates on viimastel aastatel mõnevõrra pikenenud, mis tõstab survet vanglapopulatsiooni suurenemisele. 1990. aastate alguses leidis aset kohtutes määratud vabaduskaotuste lühenemine (3,5 aastalt 1991. aastal 2,4 aastani 1993. aastal), millele järgnes korrektsioon karistuste pikenemise suunas. Viimaseid aastaid enne KarSi kehtestamist iseloomustas jällegi vabaduskaotuste lühenemine (2001. aastal 2,2 aastat).<sup>58</sup> 2006. aastal oli vangistuse keskmine pikkus 5 aastat.<sup>59</sup> Eesti vanglates on väga palju pikaajalisi vanglakaristusi kandvaid inimesi (umbes 2/3 kannavad rohkem kui kolme aastast karistust), mis näitab samuti siinsete vanglakaristuste suhtelist rangust. Eesti vanglaasutustes viibib palju isikuid, keda on karistatud neli ja enam korda. Ennetähtaegselt tingimisi vabastatute osakaal on Eestis jäänud viimastel aastatel 20-30% piiresse kõigist vabastatutest.

Kriminaalkoodeksis suurenes aastatel 1992-2002 niisuguste kuriteokoosseisude arv, mille puhul süüdlasele oli võimalik määrata vabadusekaotus. Pärast KarSi kehtestamist 2002. aastal ei ole vähenenud niisuguste koosseisude arv ja mõnede kuritegude puhul on täheldatav vabaduskaotuslike karistuste mõistmise võimaluste ning nende pikkuse suurendamise tendents (nt narkokuriteod, korruptsioon).

Ennetähtaegne vabastamine seostatuna elektroonilise järelvalvega võeti Eestis esmakordselt praktilisele kasutusele käesoleva (2007) aasta mais. Elektroonilist valvet rakendatakse ööpäevaringse koduaresti põhimõttel, mis tähendab, et kriminaalhooldusalune võib oma elukohast lahkuda vaid eelneval kokkuleppel kriminaalhooldusametnikuga. Kinnipeetavad peavad kergemate ehk II astme kuritegude puhul ära kandma vähemalt 1/3 karistusest, et saada võimalust ennetähtaegseks vabanemiseks koos elektroonise järelvalvega. Raskemate ehk siis I astme kuritegude puhul tuleb ära kanda pool karistusest, enne kui tekib ennetähtaegse vabastamise võimalus.

Eesti karistuspraktikas ilmnevad tendentsid on mitmesuunalised, millest osa soodustavad kõrget vangide arvu ja teised soodustavad vangide arvu vähenemist.

<sup>57</sup> Vt Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A. and Ginter, J. (2002, 2 trükk 2003). *Kuritegevus Eestis 1991-2001. Crime in Estonia 1991-2001*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Justiitsministeerium. Tallinna: Juura; Justiitsministeerium (2007). *Kuritegevus Eesti 2006*. Kriminaalpoliitika Uuringud 4, Tallinn.

<sup>58</sup> Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A. and Ginter, J. (2002, 2 trükk 2003). *Kuritegevus Eestis 1991-2001. Crime in Estonia 1991-2001*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Justiitsministeerium. Tallinna: Juura, lk 141

<sup>59</sup> Justiitsministeerium (2007). *Kuritegevus Eesti 2006*. Kriminaalpoliitika Uuringud 4, Tallinn: lk. 78.

### 2.3.3. Muutused karistusteoorias ning -ideoloogias

Ühe põhjusena, miks muutused karistuspraktikas karmistumise suunas võivad aset leida, on nn karistusteoreetilise ja -ideoloogilise raskuskeskme muutumine. Mitmetes riikides (nt Ameerika Ühendriigid) on viimastel aastatel paljuski loobutud nõ leebest vaatepunktist, kus karistusõiguse fookuses on olnud kuritegevuse ärahoidmine läbi selle põhjuste elimineerimise. Karistussüsteemi tegevuse varasemalt olulisim eesmärk kurjategijate rehabiliteerimine on asendunud mõttelaadiga, kus karistussüsteemi eesmärgiks on rehabiliteerimise asemel pigem kurjategija isoleerimine, ühiskonna kaitsmine kurjategija eest, kurjategija-poolne süü lunastamine ning karistustest tulenev üldpreventiivne efekt. Paljuski on niisugune muutus seotud turvalisuse temaatika esikohale tulekuga (nt seoses terrorismivastase võitlusega).

Eesti vangistuse olukorra ja arenguperspektiivide üle diskuteeriti elavalt 1990. aastate alguses ja keskpäigas, kui oli vaja panna paika siinse kurjategijate kohtlemise ja karistamise süsteemi uued arengusuunad. Diskussioon kandis ideoloogilist pitserit ja vangide arvu suurendamist nõudvate oponentide argumendid tuginesid valdavalt kuritegevuses tol ajal valitsenud keerulisele olukorrale. Selle alusel prognoositi olukorra edasist halvenemist ja nõuti vangistuse hüppelist kasvatamist. Eesti vanglapopulatsiooni vajalikuks suuruseks 2000. aastaks pakuti näiteks välja ka 10 000 kuni 20 000 isikut.<sup>60</sup> Õnneks jäid peale tasakaalukamad arvamused<sup>61</sup> ja ei teostunud paanikat külvavad kuritegevuse arengu prognoosid ning ka Eesti kuritegevus alustas alates 1990ndate aastate teisest poolest stabiliseerumist.

1995.a. lõpus otsustas justiitsministeerium jätkata karistusõigusreformi uue karistusseadustiku (KarS) eelnõu väljatöötamise teel. KarS eelnõu puhul peeti eriti oluliseks selle sanktsioonisüsteemi rõhuasetust vangistuse vähendamisele ja alternatiivkaristuste sissetoomisele, kuna õigusrikkujate taasintegreerimine ühiskonda peab toimuma nii varakult ja ohutult kui võimalik. KarS-iga seonduva karistusõigusreformiga ettenähtud seadustest jõudis 1997.a. esimesena Riigikokku kriminaalhooldusseaduse eelnõu. Selle vastuvõtmise vajadust põhjendas Vabariigi Valitsus eelkõige vajadusega suurendada võimalusi kinnipeetavate ennetähtaegseks vabastamiseks kinnipidamisasutustest. KarS vastuvõtmine Riigikogu poolt 06.06.2001.a. ja selle jõustamine KarS rakendamise seadusega 1.septembril 2002.a. tähistas Eesti karistusõigusreformi teise etapi realiseerumist. Käesolevaks ajaks on Eestis loodud õiguslikud alused praktiliselt kõikide läänemaailmas tuntud vangistuse alternatiivide efektiivseks rakendamiseks.

KarS vastuvõtmine ja selle jõustamine 1.septembril 2002.a. tõi kaasa aga olulise muutuse Eesti karistusideoloogias. Erinevalt varasemalt kehtinud tugevate positivistlike sugemetega KrK-st sätestab KarS karistuse mõistmise alusena isiku süü. KarS üldosa dogmaatika on üles ehitatud teokaristusõiguse kontseptsioonile, loobudes süüdlase isiku arvestamisest karistuse mõistmise iseseisva alusena ja asudes sellega klassikalise, süüpõhimõttel rajaneva kriminaalõiguse poolele. Niisugune karistusideoloogia muutus viib vangistuse taseme küsimuse karistuspoliitika keskmest varasemast vähemolulisemale positsioonile.

---

<sup>60</sup> Leps, A., Rimmel, M. (1994). Kuritegevusest Eestis. Rahva Hääl, 17. oktoober.

<sup>61</sup> Saar, J. (1994). Kui palju peab Eestis olema vange? Rahva Hääl, 5. november, 7. november..

Eestis on iseseisvuse perioodil karistusteoorias ja –ideoloogias leidnud aset mitmesuunalised muutused. Ühest küljest püütakse rõhutada uue demokraatlikku ühiskonda sobiva kuritegevuse kontrolli süsteemi loomise vajadust

#### **2.3.4. Muutused poliitilises retoorikas ja sotsiaalsed ning struktuursed tegurid**

Teine faktor, mis lisaks karistusideoloogilistele muutustele on sügavalt mõjutanud mitmete riikide karistuspraktika kujunemist karmistumise suunas, on poliitika osakaalu suurenemine karistuspraktika kujunemisel. Karistuspoliitikast on saanud efektiivne vahend üldises poliitilises võitluses. Kasutades ära valijate hirme seoses kuritegevusega, võetakse poliitilise kasu nimel vastu otsuseid, mis küll tagavad üldsuse heakskiidu, kuid mille vastuvõtmisel pole piisavalt kaalutud meetmete tegelikku mõju kuritegevuse probleemide lahendamisel.

Eestis 2003. aastal võimule tulnud valitsuse prioriteediks kriminaalpoliitikas võeti nn „nulltolerants” (eelkõige võitluses narkokuritegevuse ja korruptsiooniga), kus vangide arv taandus võrreldes muude tegevusvaldkondadega tahaplaanile. Esiplaanile seati ühiskonnas turvalisuse tagamine ja kõike muud käsitleti vahenditena selle eesmärgi saavutamiseks. Justiitsministeerium alustas sihipärast tegevust Eesti vangide arvu vähendamiseks 2005. aastal pärast uue valitsuse võimuletulekut.

Soome alustas kardinaalseid muutusi karistuspoliitika liberaliseerimisel 1960. aastatel, kui sealses ühiskonnas algas mitu aastakümnet väldanud sotsiaalse ja majandusliku arengu tõusuperiood. Ilma niisuguse taustata ei oleks karistuspoliitika põhimõtteline muutmine olnud võimalik. Ameerika Ühendriikides lõppes nn liberaalsuse periood 1960. lõpus, pärast mida on peetud „võitlust” kogu kuritegevusega ja ka mõnede kuriteoliikidega („*war on drugs, war on pedophiles, war on serial killers*”). Suund rangema karistuspoliitika poole on osades lääneriikides olnud seotud heaoluriigile omastest printsiipidest loobumisega. Ranges karistuspoliitikas nähakse sel juhul vahendit ühiskonna stabiilsuse hoidmisel ja probleemsete elanikkonnagruppide kontrollimisel.

Eestis toimuvad kiired sotsiaal-majanduslikud arengud ja elanikkonna üldine elatustaseme tõus on viinud ühiskonna praeguseks tasemele, kus enam ei ole kardinaalseid erinevusi teiste lääneriikidega. Sellest annab muuhulgas tunnistust Eesti vastuvõtmine Euroopa Liitu ja NATOsse 2004. aastal. Eesti positsioon Inimarengu indeksi alusel on küll suhteliselt kõrge (2006. aastal 40. positsioon), kuid jääb oluliselt maha Soome ja teiste kõrgeltarenenud Euroopa riikide tasemest.<sup>62</sup>

Mõnedes uuringutes on aga tuvastatud seosed elanikkonna sotsiaal-majandusliku kihistumise ja karistuspoliitika repressiivsuse vahel. See tähendab, mida suurem kihistumine, seda suurem repressiivsuse aste. Eesti asend Gini indeksi järgi (2006. aastal 35,8) on umbes samasugune kui Ameerika vastav näitaja. Seega sarnaneb Eesti elanikkonna tulude jagunemise osas pigem Ameerika Ühendriikide kui Soomega.

Kui lähtuda Eesti elanikkonna vanuselise struktuuri prognoosist, mis ennustab täisealiseks saavate aastakäikude arvukuse olulist vähenemist lähitulevikus, on see soodus

---

<sup>62</sup> Human Development Report 2006, Inequality in income or expenditure. Available online: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indicators/147.html>.

karistuspoliitika karmistamise vähendamiseks. Demograafilised prognoosid, mis räägivad väikesearvuliste sünnikohortide jõudmisest täiskasvanuikka, lubavad ennustada kuritegevuse olukorra jätkuvat paranemist.

### **3. Eesti elanikkonna karistuslikud hoiakud**

#### **3.1. Karistuslikud hoiakud**

Elanikkonna hoiakud mängivad riigi karistuspoliitika kujundamisel olulist rolli, ehkki see mõju ei ole alati otsene. Hough and Roberts<sup>63</sup> analüüsid elanikkonna karistushoiakute uurimusi tõid välja kaks üldist tendentsi. Esiteks, kõikidest õiguskaitseüsteemi lülidest saavad kohtunikud madalaima hinnangu ning teiseks, üldiselt arvatakse, et kohtute poolt määratavad karistused on liiga leebed. Sellised tendentsid viitavad eeskätt asjaolule, et inimeste usaldus õiguskaitseüsteemi vastu on madal. Lappi- Seppälä arvates<sup>64</sup> USA ja UK ranget karistuspoliitikat võib seletada madala usaldusega riigi struktuuride vastu. Tuginedes European Social Survey andmetele leidis ta tugeva süstemaatilise ja statistiliselt olulise seose karistuse kasutamise ja elanikkonna usalduse madala taseme vahel. Mida kõrgem on ühiskonda iseloomustav usaldus riigi vastu, seda vähem kasutatakse karistusi. David Garland seletab sellist tendentsi lisaks riigi suutmatusega teha midagi kuritegevuse probleemiga ning selleks, et varjata, et olukord on väljunud kontrolli alt, tehakse ekspressiivseid žeste karistuspoliitikat karmistades.<sup>65</sup>

Hough ja Roberts märgivad, et poliitikud apelleerivad sageli avalikkuse rahulolematusele ning sellega põhjendatakse karistuspoliitika karmistamist. Samas uuritakse harva, millega konkreetselt pole inimesed rahul ning mis võib olla sellise rahulolematuse põhjuseks. Autorid leiavad, et niisuguste tulemuste põhjuseid võib olla kolme laadi. Esiteks, võib olla, et kohtute poolt määratletud karistused erinevad neist, mida inimesed sooviksid näha. Sellisele olukorrale võib reageerida kas muutes karistusi või informeerides inimesi sellest, miks riigis on just selline karistuspoliitika. Teiseks, et avalikkusel võib puududa informatsioon karistuspoliitika kohta. Kui see on tõsi, tuleks parandada avalikkuse informeeritust. Kolmas põhjus võib olla avaliku arvamuse uurimise metodikas, mil uurimisinstrumendina kasutatakse ebaadekvaatseid küsimusi.<sup>66</sup>

Elanikkonna uuringus kasutasime nii üldiseid küsimusi elanikkonna karistushoiakute kohta kui ka konkretiseeritud küsimusi, milles käsitletakse konkreetseid kuriteo- ja karistusliike.

#### **3.2. Uuringu meetodika**

Uuring viidi läbi Turu-uuringute AS poolt omnibus-uuringu osana märtsis 2006. Omnibuss-uuringud on regulaarsed üle-Eestilised elanikkonnaküsitlused, mis hõlmavad reeglina 1000 vastajat. Sellise vastajaskonna puhul on tulemuste suurim lubatud statistiline kõikumine vaid 3,1%. Omnibuss-uuringud viiakse läbi intervjueri ja vahendusel silmast-silma meetodil.

---

<sup>63</sup> Hough, M., Roberts, J. (1999). Sentencing Trends in Britain: Public Knowledge and Public Opinion Punishment & Society, Vol.1 (1), p 11-26.

<sup>64</sup> Lappi-Seppälä, T. (2006). Trust, Welfare and Political Culture: Scandinavian Prisoner Rates in a Comparative Perspective. Paper presented at The Stockholm Criminology Symposium 16.6.2006

<sup>65</sup> Garland, D. (2002) The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. The University of Chicago Press, p.103.

<sup>66</sup> Hough & Roberts (1999).

Uuringu käigus küsitleti 978 Eesti elaniku vanuses 15-74 üle Eesti.

Proportsioonid valimis olid järgmised:

	Jaotuvus valimis, %
Mees	47
Naine	53
15-19.a.	10
20-29 a.	19
30-39 a.	17
40-49 a.	18
50-59 a.	16
60-74 a.	19
Tallinn	31
Põhja-Eesti	14
Lääne-Eesti	12
Kesk-Eesti	8
Lõuna-Eesti	24
Ida-Virumaa	12
Eestlane	72
Mitte-eestlane	28

Käesolevas uuringus kasutati elanike karistuslike hoiakute võrreldavuse tagamiseks samu küsimusi, mida oli kasutatud varasemates rahvusvahelistes ohvriuuringutes. Rahvusvahelised ohvriuuringud on toimunud Eestis aastatel 1993, 1995, 2000 ja 2004.

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli teha kindlaks:

1. Elanikkonna hinnangud Eesti karistuspoliitika rangusele.
2. Muutused Eesti elanike turvatundes võrreldes varasemate uuringute tulemustega.
3. Muutused Eesti elanike karisuslikes hoiakutes võrreldes varasemate uuringute tulemustega.
4. Elanikkonna hinnangud erinevate karistuste efektiivsuse kohta kuritegevuse taseme vähendamiseks.
5. Elanikkonna hinnangud teatud kuritegude ohtlikkusele.

### **3.3. Karistuslikud hoiakud**

Avalikku arvamust uurides peab olema ettevaatlik ka vastuseid interpreteerides. Roberts jt<sup>67</sup> märgivad, et viimase 40 aasta jooksul on mitmes riigis viidud läbi karistuslike hoiakute uuringuid, milles on reeglina esitatud küsimus, mida üldistatult võib sõnastada järgmiselt: „Kas Teie arvates kurjategijatele määratavad karistused on liialt ranged, liialt leebed või enam-vähem õiged?“. Interpreteerides elanikkonna vastuseid sellisele lihtsale küsimusele tuleb arvestada, et paljude inimeste arvates on karistused üldse ja alati liiga leebed. Sageli kasutataksegi poliitikute poolt taoliste küsitluste tulemusi selleks, et illustreerida elanikkonna toetust rangemale karistuspoliitikale. Üldiselt sõnastatud küsimuse puudused on järgmised:

<sup>67</sup> Roberts, V., Stalans, L., Indermaur, D., Hough, M. (2003). Penal Populism and Public Opinion, New York.

- vastates niisugusele küsimusele peavad inimesed reeglina silmas kõige raskemaid ning julmemaid kuritegusid;
- vastates karistuste leebuse/ranguse kohta tulevad sageli vastajatele meelde ebatüüpilised juhtumid, mis sattusid publiku tähelepanu alla meedia kaudu;
- vastates, kuivõrd sobilik on vanglakaristus teatud kuriteo puhul, unustavad inimesed sageli alternatiivkaristuste olemasolu.

Lihtsustatud küsimuse positiivne külg seisneb selle universaalsuses. Korrates sama küsimust regulaarselt saab teha kindlaks teatud tendentse elanikkonna hoiakutes. Üldine sõnastus lubab teha ka võrdlusi elanikkonna hoiakutes mitte ainult ajaliselt, vaid ka erinevate ühiskondade/riikide lõikes.

USAs läbiviidud uuringute tulemusena vastanute osakaal, kes arvasid, et kohtud on olnud liiga leebed karistusi määraates, on kõikunud 70% ja 85% vahel ajavahemikul 1971 kuni 1998.<sup>68</sup> Autorid järelavad, et elanikkonna suhtumine on olnud enam-vähem stabiilne, vaatamata olulistele muutustele kriminaalpoliitikas ja kuritegevuse tendentsides. Ehkki Kanadas on nende elanike osakaal, kelle arvates karistused on leebed võrreldes USAga mõnevõrra madalam (69% 1999. aastal ja 66% 1974. aastal), on enamuse inimeste arvates mõlemas riigis karistused on liiga leebed.<sup>69</sup>

Sarnane küsimus oli esitatud Eesti respondentidele käesolevas uuringus. Enamuse vastanute arvates (59%) on praegused kurjategijatele määratavad karistused Eestis liialt leebed. Umbes kolmandik (31%) pidas neid enam-vähem õigeteks ning kahe protsendi arvates on karistused liialt ranged. Sellised tulemused näitavad, et üldisel tasandil elanikkonna hinnangud karistuspoliitika rangusele on üsna sarnased teiste riikidega. Eesti elanikkonna hoiakud on sarnased pigem Kanadaga, kus karistuspoliitika on USAga võrreldes vähem repressiivne.

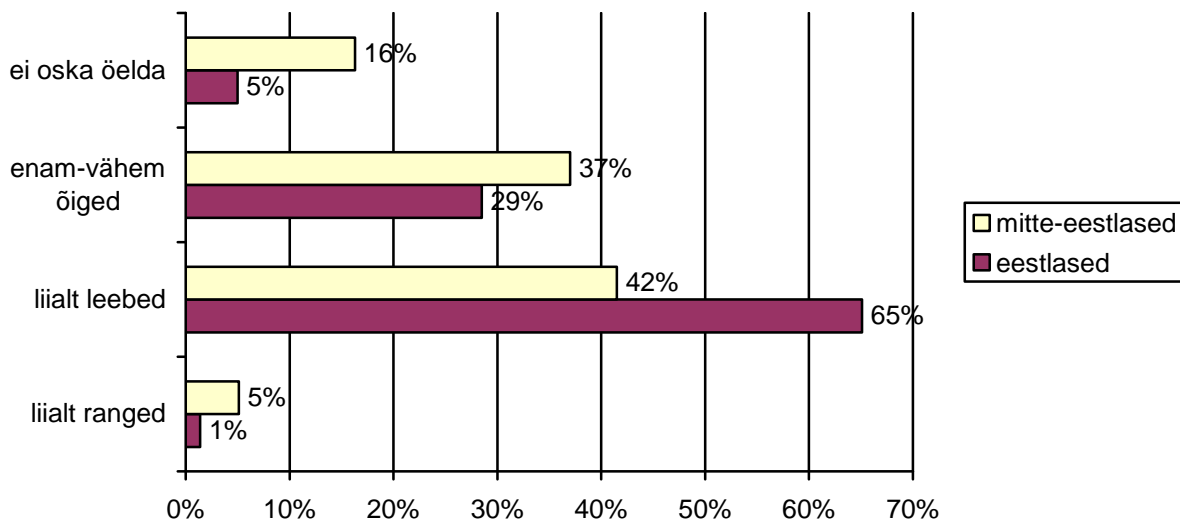
Vastuste analüüs erinevates sotsiaal-demograafilistes kategooriates näitas, et oluliselt erinevad hinnangud karistuspoliitika rangusele, mis on antud eestlaste ja mitte –eestlaste poolt. Eestlaste hulgas oli märgatavalt rohkem neid, kes pidasid karistusi liiga leebeteks, kui nii vastanud muude rahvuste esindajate hulgas. Enamiku eesti rahvusest vastanute arvates on kurjategijatele määratavad karistused liialt leebed (65%), mitte-eestlastest vastanutest pidas karistusi liialt leebeks alla poole - 42%. Ainult 1% eesti rahvusest respondentidest ning 5% muu rahvuse esindajates arvas, et karistused on liialt ranged.

---

<sup>68</sup> Samas, lk.27

<sup>69</sup> Samas, lk.28

Joonis 13. Vastused küsimusele “Milliseks Te peate praeguseid kurjategijatele määratavaid karistusi Eestis?” rahvuse järgi, 2006 (% vastanutest)

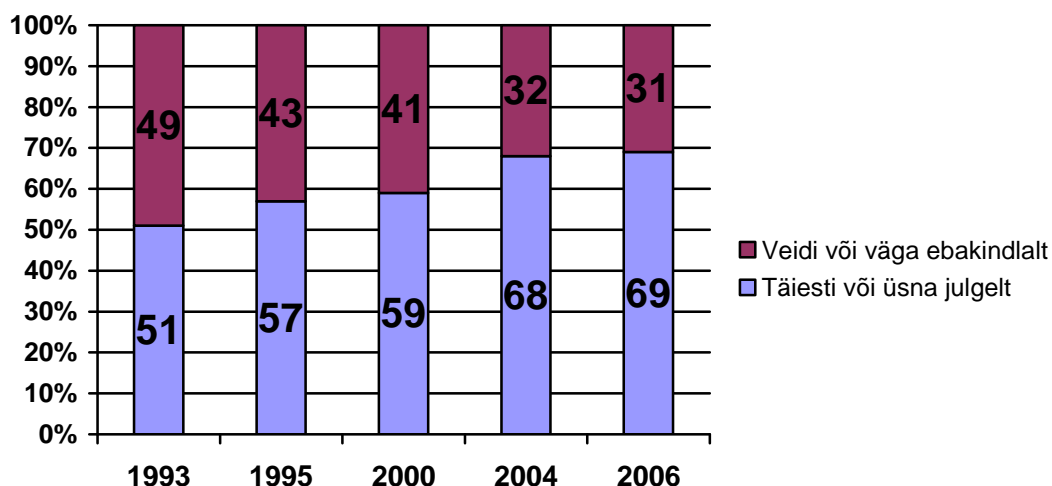


### 3.4. Turvatunne

Turvatunde (kuritegevusehirmu) defineerimisel on kasutusel kaks lähenemisviisi, mis rõhutavad turvatunde erinevaid aspekte. Ühelt poolt vaadatuna tähendab turvatunne afektiivset ehk emotsionaalset hinnangut olukorra ohtlikkusele. Turvatunde kognitiivne aspekt keskendub riski ehk kuriteoohvriks langemise tõenäosuse hindamisele.

Standardne küsimus, mida rahvusvahelistes ohvriuringutes regulaarselt kasutatakse kuritegevusehirmu mõõtmiseks, kõlab järgmiselt: “Kui julgelt Te ennast tunnete oma elurajoonis pärast pimedea saabumist üksi käies?”. Selle kasutamine turvatunde mõõtmiseks on kokkuleppeline ja õigustatud oletades, et turvatunne on pigem inimeste emotsionaalne reaktsioon olukorrale. Samuti eeldatakse, et kindlasti kutsuvad erinevates maades esile hirmu öösel avalikes kohtades toime pandavad vägivaldsed kuriteod. Sama standardküsimuse kasutamine lubas vaadata käesoleva uuringu tulemusi võrdluses varasemate andmetega.

Joonisel 14 on välja toodud nelja ohvriuringu ning märtsis 2006 läbiviidud uuringu tulemused. Viimase uuringu tulemused näitavad, et 31% vastanutest tunnevad ennast kas veidi ebakindlalt või väga ebakindlalt oma piirkonnas pärast pimedea saabumist. Veel 1993. aastal oli niiviisi vastanute osakaal 49%. Üldine trend, mis demonstreerib elanikkonna turvatunde pidevat kasvu, on seega säilinud ka 2006. aastal.



Joonis 14. Vastused küsimusele: „Kui julgelt Te ennast tunnete oma elurajoonis pärast pimedat saabumist üksi käies?” 1993-2006 (% vastanutest)

Allikad: Ohvriuuring 1993-2004, Karistushoiakute uuring 2006

Kooskõlas nii varem Eestis läbiviidud uuringutega<sup>70</sup>, kui ka teistes riikides läbiviidud uuringutega<sup>71</sup> esinesid erinevused naiste ja meeste turvatundes. Ennast julgelt tundvate meeste osakaal on kõrgem (78%), kui oli naiste vastav näitaja (60%).<sup>72</sup>

Samuti erinesid olulised vastajate vastused asula tüübi järgi. Kõige madalam end turvaliselt tunnevate vastanute osakaal oli Tallinnas – 53% ning turvalisem elukoht on vastanute arvates külas (83%).

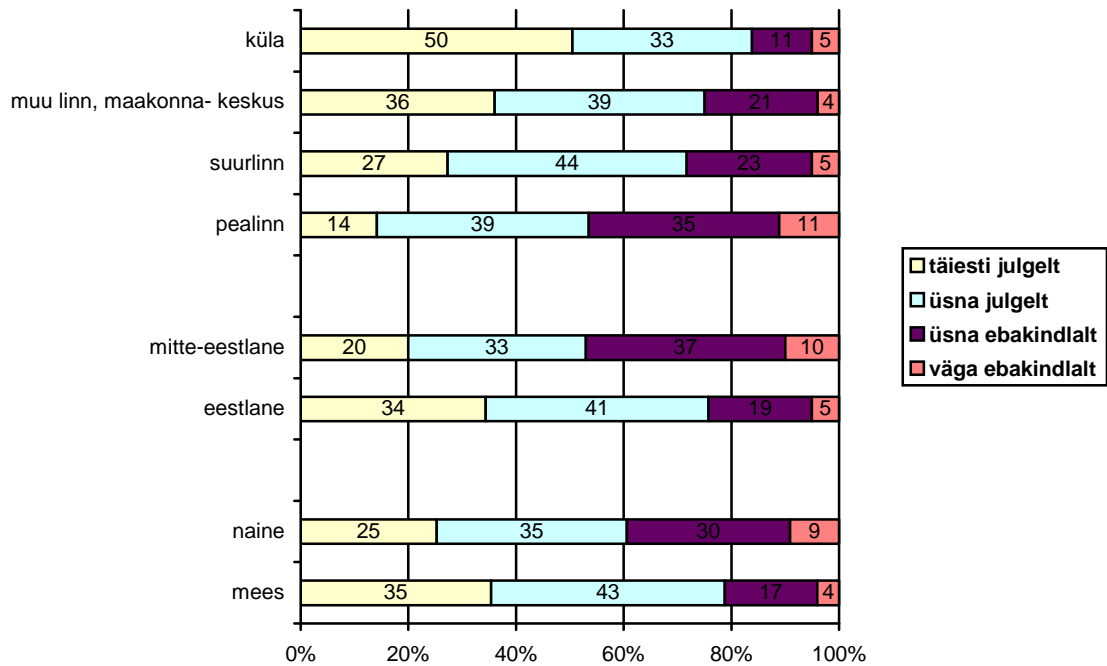
Statistiliselt oluliseks osutus erinevus turvatundes eestlaste ja muude rahvuste esindajate vahel. Kui eestlastest 75% vastas, et tunnevad end julgelt, siis muude rahvuste seas oli niiviisi vastanute osakaal 53%.

<sup>70</sup> Saar, J. jt (2005) 2004. aasta ohvriuuring Eestis: põhitulemused ja järeldused. Tallinn: TÜ Õigusinstituut, EV Justiitsministeerium, EV Siseministeerium.

<sup>71</sup> Vt. Näitex Box, S., Hale, C., Andrews, G (1998). Explaining Fear of Crime. The British Journal of Criminology, Vol. 28, pp. 340-356.

<sup>72</sup> Vastused “täiesti julgelt” ja “üsna julgelt” kokku

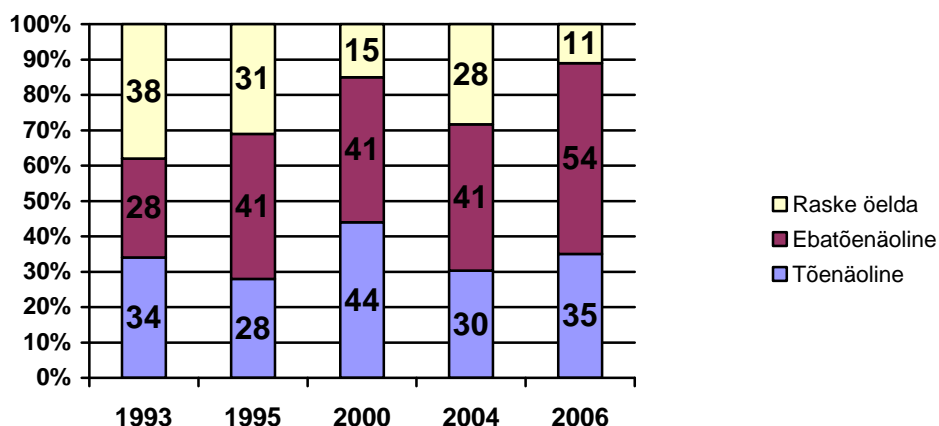
Joonis 15. Elanikkonna turvatunne põhilistes sotsiaal-demograafilistes kategooriates, 2006 (% vastanuist)



### 3.5. Kuriteohvriks langemise riski hindamine

Kui eelmise küsimuse abil uuriti turvatunde nn „emotsionaalset” komponenti, siis kuriteohvriks langemise riski hindamist peetakse turvatunde nn „ratsionaalseks” komponendiks. Lähtudes ohvriuringute traditsioonist, kasutati ratsionaalse komponendi mõõtmiseks samuti standardsõnastust. Vastajaid paluti hinnata, kui võrd suureks peavad nad riski langeda korteri- või majavarguse (vargus kodust) ohvriks. Vastajatelt küsiti, kui tõenäoline on nende arvates, et järgneva aasta jooksul püütakse nende koju sisse murda. Joonisel 16 on näidatud subjektiivse riski hinnangu dünaamika arvestades käesoleva ning varasemate aastate ohvriuringute andmeid.

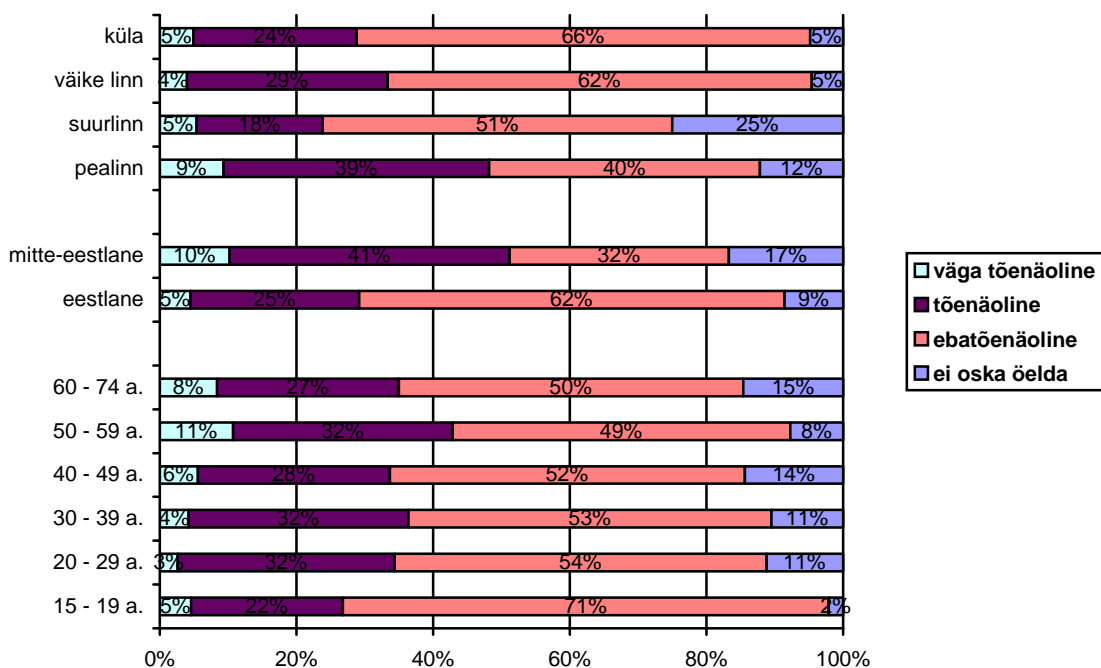
Joonis 16. Vastused küsimusele “Kui tõenäoliseks peate, et järgneva 12 kuu jooksul püütakse Teie koju sisse murda?” 1993-2006 (% vastanutest).



Allikad: Ohvriuring 1993-2004, Karistushoiakute uuring 2006

Vaadates vastuste dünaamikat märkame, et 2006. aastal on märgatavalt vähenenud nende indiviidide osakaal, kes ei osanud nimetatud küsimusele vastata. Suurenenud on nii nende respondentide osakaal, kes pidasid sissemurdmist tõenäoliseks (35% vastanutest) kui ka nende osakaal, kelle arvates sissemurdmine on ebatõenäoline (54%). Sissemurdmist tõenäoliseks pidanute osakaal jäi alla 2000. aasta tasemele, mis siis oli 44%. Sissemurdmist mitte tõenäoliseks pidanute vastanute osakaal oli 2006. aastal vaatlusaluse perioodi kõrgeim.

Joonis 17. Vastused küsimusele “Kui tõenäoliseks peate, et järgneva 12 kuu jooksul püütakse Teie koju sisse murda?” sotsiaal-demograafilistes kategooriates, 2006 (% vastanutest)



Vastused varieerusid sotsiaal-demograafiliste kategooriate lõikes suhteliselt vähem kui turvatunde „emotsionaalse” komponendi puhul. Esile võib tuua järgmised eripärad:

- Teistest oluliselt kõrgem (71%) on sisemurdmist ebatõenäoliseks pidanute osakaal nooremas (15-19 eluaastat) vanusekategorias.
- Eestlastest vastas 62%, et sissemurdmine nende kodusse on ebatõenäoline. Samas muust rahvusest sissemurdmist ebatõenäoliseks pidanute osakaal oli oluliselt madalam – 32%.
- Tallinna vastanutest 40% arvas, et sissemurdmine nende kodusse on ebatõenäoline. See on oluliselt madalam teistega võrreldes, eriti küla elanikega (66%) ja väiksemate linnade elanikega võrreldes (62%).

Võttes lühidalt kokku vastused kahele küsimusele, mille eesmärgiks oli uurida elanikkonna turvatunnet, võib väita, et nii emotsionaalsest kui ka ratsionaalsest turvatunde hinnangust lähtudes on olukord Eestis muutunud inimeste arvates kahe viimase aasta jooksul turvalisemaks.

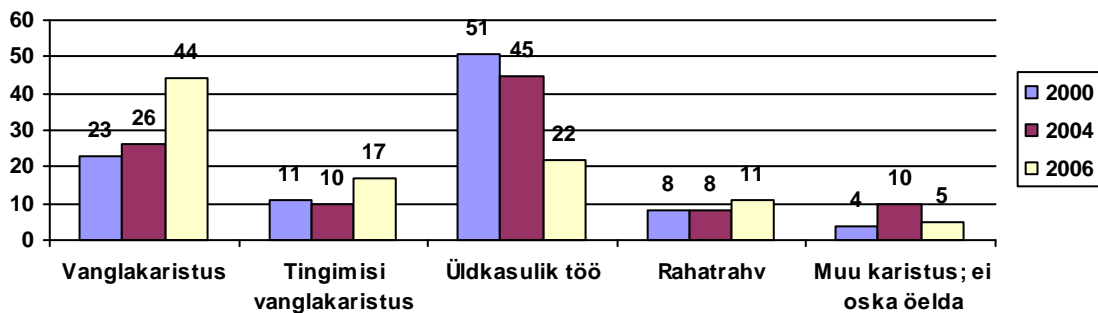
### **3.6. Suhtumine karistustesse**

Elanikkonna karistuslike hoiakute hindamiseks on 1993-2004.aastatel Eestis läbiviidud ohvriuuringutes kasutatud standard küsimust: „Missugune oleks sobivaim karistus teistkordses murdvarguses süüdi tunnistatud 21-aastasele mehele, kes on varastanud teleri?” Vanglakaristuse pooldajail paluti ka täpsustada, kui pikk peaks olema niisuguse kuriteo eest mõistetud vanglakaristus. Kuna sama mõõtmisinstrumendi kasutamine igal uurimisaastal lubab jälgida trendi hoiakute muutmises, oli standardküsimus lülitatud ka käesolevasse uuringusse. Nii varem läbiviidud ohvriuuringutes, kui ka 2006.a. märtsis läbiviidud elanikkonna küsitlusel vastajale anti valida järgmiste eelistatud karistuste variantide vahel:

- rahatrahv
- vanglakaristus tingimisi
- vanglakaristus
- üldkasulik töö
- muu karistus
- ei oska öelda

Võrrelduna 2000.a. ja 2004.a. ohvriuuringute tulemustega jagunesid vastused 2006.aastal suhteliselt üllatavalt. Dramaatiliselt on kasvanud vanglakaristuse pooldajate osakaal ning vähenenud üldkasuliku töö pooldajate osakaal. Võrreldes 2004.a. uuringuga, mil 26% vastanutest pidasid sobivamaiks vanglakaristust, on nii arvavate inimeste arv 2006. aastaks kasvanud 44%-ni. Samas langes sellise alternatiivkaristuse nagu üldkasulik töö (ÜKT) sobivaks karistuseks pidanute vastajate arv rohkem kui 2 korda – 45%-st 2004 aastal 22%-ni 2006. aastal. Tingimisi vanglakaristuse pooldajate osakaal on samal perioodil kasvanud 10%-lt 17%-ni.

Joonis 18. Vastused küsimusele: „Milline karistus oleks Teie arvates kõige sobivam juhul, kui 21-aastane mees on tunnistanud teistkordselt süüdi murdvarguses, olles sel korral varastanud värviteleri. 2000-2006 (% vastanutest)



Allikad: Ohvriuring 1993-2004, Karistushoiakute uuring 2006

Erinevalt ohvriuringust eelnes antud küsimusele käesolevas 2006.a. küsitluses küsimus erinevate karistuse liikide efektiivsuse kohta. Võimalik on, et karistuslike hoiakute hindamise küsimuse muutunud kontekst on avaldanud mõju vastustele.

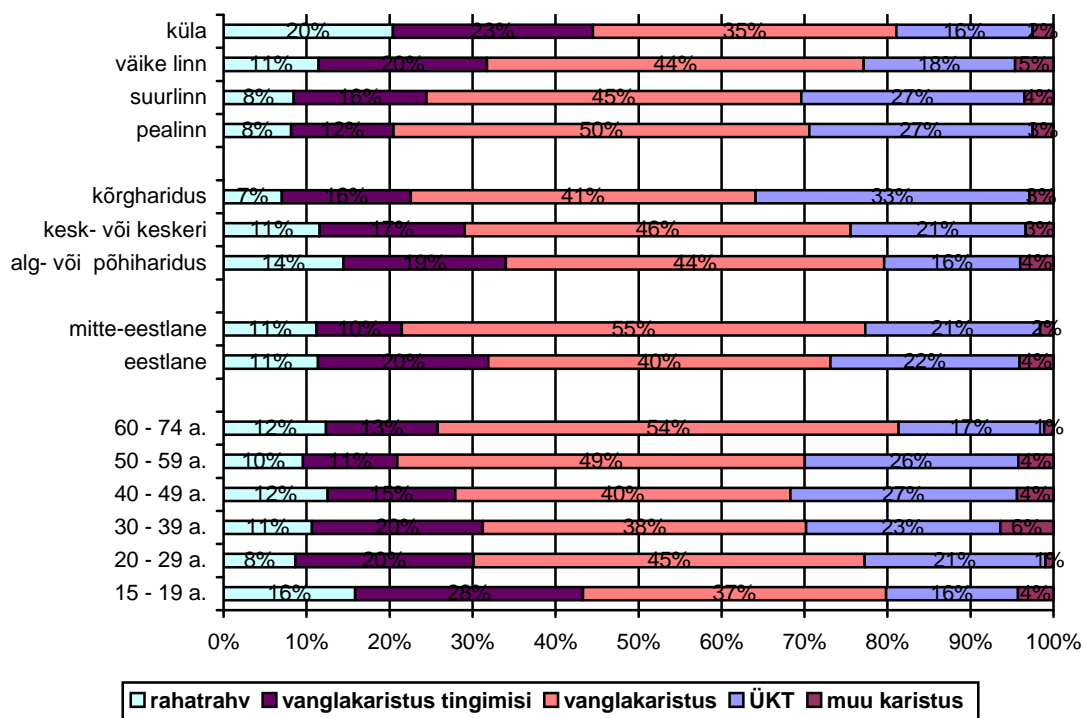
Madalaim toetus tingimisi vanglakaristusele on vanusekategorias 50-59.aastat (11%). Kõrgeim toetus tingimisi vanglakaristusele on noorimas vanuserühmas 15-19.a. (27%). Ehkki erinevused ei ole statistiliselt olulised, võib märgata, et vanuse kasvades suureneb vanglakaristusele eelistuse antud vastanute osakaal.

Ilmesid olulised erinevused rahvuse järgi. Muulaste seas on väiksem toetus tingimisi vanglakaristusele (10%, eestlaste seas oli vastav näitaja 20%). Suurem toetus vanglakaristusele on samuti mitte-eestlaste seas (55% võrreldes 40% eestlastega)

Väiksem toetus ÜKTle on alg- või põhiharidusega vastanute seas (16%). Kõrgeim toetus ÜKT-le on kõrgharidusega vastanutel (33%). Madalaim toetus rahatrahvile on kõrgharidusega vastanutel (7%).

Külaelanike seas on kõrgeim toetus rahatrahvile (20%) ning madalaim vanglakaristusele (35%) ja ÜKT-le (16%) - Madalaim toetus tingimisi vanglakaristusele on Tallinnas (12%).

Joonis 19. Vastused küsimusele “Milline karistus oleks Teie arvates kõige sobivam juhul, kui 21-aastane mees on tunnistanud teistkordselt süüdi murdvarguses, olles sel korral varastanud värviteleri? põhilistes sotsiaal-demograafilistes kategooriates, 2006 (% vastanutest)



Kui vastanu arvates vanglakaristus oli sobivaim, paluti tal täpsustada, kui kaua peaks vastanu arvates varguse toimepannud isik vanglas olema? Ka siin pakuti erinevaid vastusevariante samas sõnastuses nagu ka 2000 ja 2004 ohvriuuringutes.

Tabel 5. Vanglakaristuse pooldajate poolt sobivaks peetud karistusaja pikkus (% vastanutest)

	2000	2004	2006
Üks kuu või vähem	2	0	2
2–6 kuud	13	12	10
Üle 6 kuu, kuid alla 1 aasta	14	9	12
1 aasta	27	28	20
2 aastat	18	19	18
3–4 aastat	12	12	17
5 aastat või enam (v.a eluaegne)	12	16	18
Eluaegne vangistus	1	2	1
Ei oska öelda	3	3	2

Allikad: Ohvriuring 2000-2004, Karistushoiakute uuring 2006

Teatav karistuslike hoiakute karmistumise tendents ilmnis ka küsitletute poolt pakutud vanglakaristuse pikkuse osas. Vanglakaristuse pooldajad pidasid kõige sagedamini sobivaks karistusaja kestvuseks ühte aastat, kuid vastav näitaja oli vähenenud võrreldes 2004. aastaga 28 %-lt 20 %-le. Võrreldes varasemate aastatega oli kasvanud nende vastanute osakaal, kes pidasid sobivaks 3-4 aastast pikkust vangistust (12 %-lt 17 %-le).

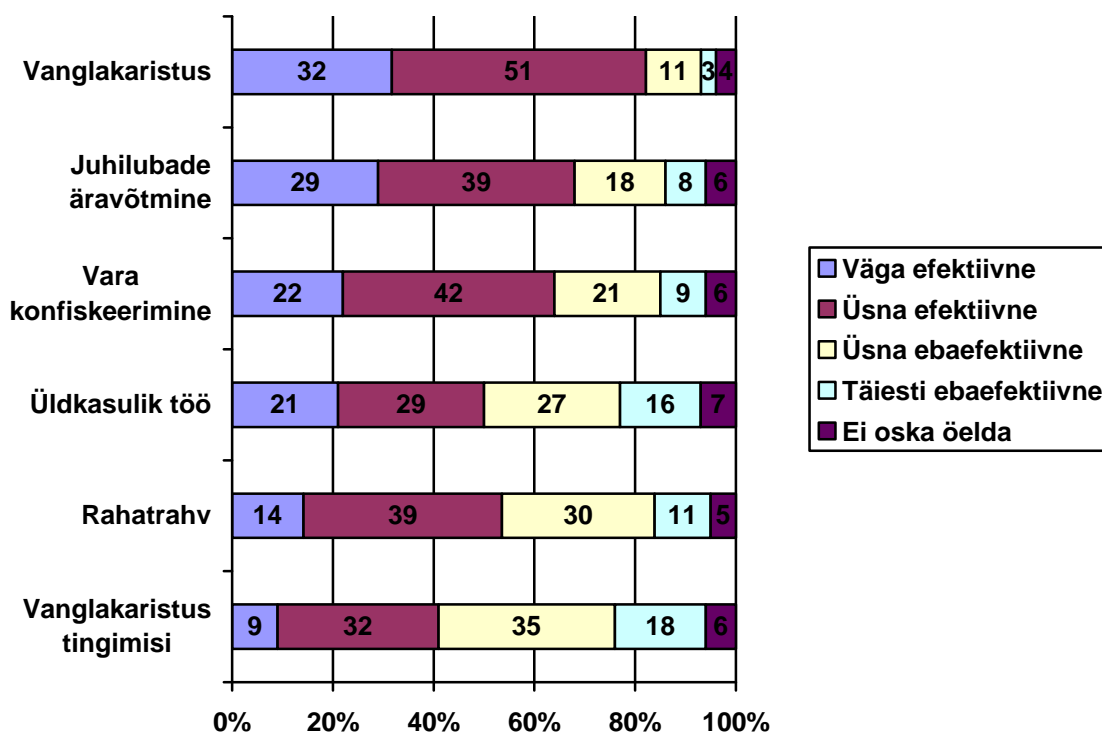
Võrreldes vanglakaristuse pikkuse mediaanväärtuseid erinevates sotsiaal-demograafilistes kategooriates, näeme tendentse, mis sarnanevad eelneva küsimuse vastustega (küsimus sobiva karistuse kohta). Nooremad vastanud pakuvad leebemaid karistusi ja vanemad rangemaid. Eestlased pakuvad leebemaid karistusi, muust rahvusest vastanud rangemaid. Kõrgema sissetulekuga vastanud pakuvad leebemaid karistusi kui madalama sissetulekuga vastanud.

### 3.7. Karistuse liikide efektiivsus

Küsitluse käigus analüüsiti elanikkonna arvamust erinevate karistuse liikide efektiivsuse suhtes kuritegevuse vähendamiseks. Tegemist oli arvamuste ja hoiakute uurimisega, mitte aga karistuse efektiivsuse kvantitatiivse mõõtmisega. Võib oletada, et inimene peab karistust efektiivseks juhul, kui talle tundub et karistust rakendades muutub tema elu turvalisemaks. Üldiselt võib öelda, et efektiivne karistus on selline, mille eesmärkidest saab inimene selgelt aru ning mille mõistmist kohtu poolt ta toetab.

Küsimused esitati vara konfiskeerimise, rahatrahvi, tingimisi vanglakaristuse, reaalse vanglakaristuse, juhilubade äravõtmise ning üldkasuliku töö kohta. Vastuste jaotus on toodud joonisel 20.

Joonis 20. Hinnang erinevate karistuse liikide efektiivsusele (% vastanutest)  
Allikas: Karistushoiakute uuring 2006



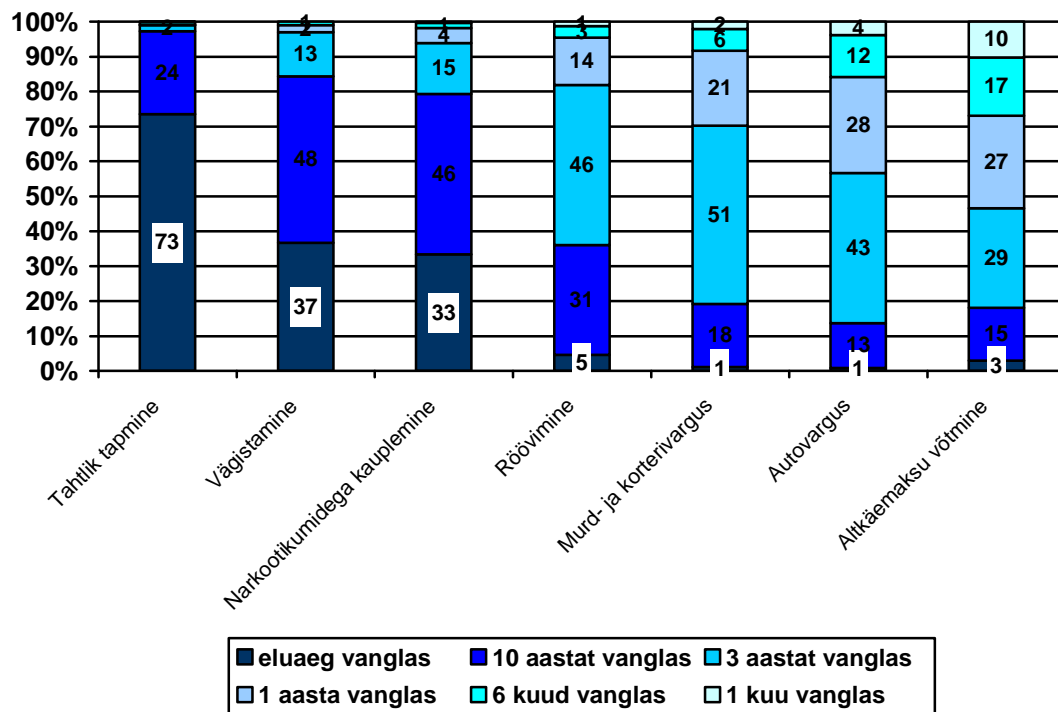
Vastanute arvates kõikidest loetletud karistuse liikidest efektiivseim on reaalne vanglakaristus (32% - väga efektiivne, 51% üsna efektiivne). Sellele järgnevad juhilubade äravõtmine (29% - väga efektiivne, 39% - üsna efektiivne) ning vara konfiskeerimine (22% - väga efektiivne, 42% - üsna efektiivne). Üldkasuliku töö puhul on vastanute arvamus kõige ebaühtlasem. Suhteliselt suur osa (21%) pidas seda väga efektiivseks samas kui 16% vastanutes arvas seda

täiesti ebaefektiivseks. Rahatrahvi puhul vastanute hinnangud ei olnud väga lahknevad: 39% pidas seda üsna efektiivseks ning peaaegu sama palju (30%) üsna ebaefektiivseks. Vastanute arvates kõige ebaefektiivsem pakutud nimekirjast on tingimisi vanglakaristus. Ainult 9% pidas seda väga efektiivseks ja 32% üsna efektiivseks karistuseks. Enamuse arvates (53%) on tingimisi vanglakaristus üsna või täiesti ebaefektiivne.

### 3.8. Elanikkonna hoiakud teatud kuritegude ohtlikkuse kohta

Selleks, et uurida kuivõrd ohtlikuks peetakse elanikkonna poolt erinevaid kuriteoliike nagu tahtlik tapmine, vägistamine, röövimine, murd- ja korterivargus, autovargus, altkäemaksu võtmine ning narkootikumidega kauplemine, paluti respondente hinnata, milline minimaalne karistus tuleks nende kuritegude toimepanemise eest määrata. Vastused on toodud joonisel 21.

Joonis 21. Minimaalne karistus, mida tuleb määrata kuriteo toimepanemise eest (% küsitlenuist)



Allikas: Karistushoiakute uuring 2006

Kõikidest kuriteoliikidest, mille kohta oli küsimus esitatud, peeti ohtlikumaks tahtlikku tapmist: 73% küsitlenuist arvas, et minimaalne karistus sellise kuriteo eest peab olema eluaegne vanglakaristus.

Üsna sarnased ohtlikkusele antud hinnangu poolest on vägistamine ja narkootikumidega kauplemine. Üle kolmandiku vastanutest (37%) arvas, et sobivaim minimaalne karistus vägistamise eest on eluaegne vanglakaristus. Kolmandiku arvates on eluaegne vangistus sobivaim ka narkootikumide kauplemise puhul.

Kõige sallivam on küsitlenuist suhtumine altkäemaksu võitjasse. Ühe kümnendiku (10%) arvates on üks kuu vanglas piisav karistus selle kuriteoliigi eest. Siiski arvas 3% vastanutest, et altkäemaksu võtmise eest tuleks määrata eluaegne vanglakaristus.

## **4. Kokkuvõtvad järeldused ja ettepanekud**

### **4.1. Järeldused**

Suurim muutus, mis viimase poole sajandi jooksul Soome karistuspraktikas toimus, on keskmise vangistuse pikkuse vähenemine ning tingimusliku vangistuse osakaalu suurenemine võrreldes reaalse vangistusega. Käesoleval ajal karistatakse Soome kohtualustest ainult umbes ühte kümnendikku vangistusega ja enamasti on tegemist lühikese mõnekuulise karistustähtajaga. Valdava enamuse moodustavad trahvid, tingimuslikud vangistused ja üldkasulik töö.

Areng lähiajaloo Inglismaa ja Walesi karistusüsteemis on olnud vangistuse kasutamise määra osas ebahütlane ja vastuoluline. Ühelt poolt on alates 1980. aastatest märkimisväärselt vähenenud kohtu ette jõudvate süüasjade arv. Seda põhjusel, et järjest rohkem (kergemaid) rikkumisi lahendatakse kohtuväliselt. Teiselt poolt võeti 1993. aastast alates järsult suund rangemate karistuste poole keskmiste ning raskete kuritegude, samuti korduvate kuritegude osas.

Soomes ja Ühendkuningriigis toimusid viimase poole sajandi jooksul ideoloogilisel tasandil karistuspoliitika suunamuutused, kuid nende muutuste näol oli tegemist oluliselt erinevate sündmustega. Soomes oli ideoloogiline muutus karistuspoliitiliste muutuste põhjuseks, Ühendkuningriigis aga teistpidi – ideoloogiline muutus oli tagajärg, mis kaasnes uue poliitilise olukorraga. Seetõttu võib öelda, et Soomes on ideoloogilisel taustal väga tähtis roll karistuspraktika kujunemisel. Ühendkuningriigi puhul võib aga väita vastupidist, sest ideoloogiline tasand praeguse karistuspoliitilise olukorra kujunemisel ehk vangide arvu kiirel suurenemisel on olnud suhteliselt vähetähtis.

Muutused Inglismaal ja Walesis on olnud ajendatud teistest faktoritest, millest esimesena tuleb nimetada poliitilise retoorika suurt tähtsust. Võib öelda, et just poliitiline retoorika, eelkõige populismi roll selles, on valdkond, milles kõige selgemalt nähtub kontrast kahe riigi vahel. Soome pigem ratsionaalne ning kaine suhtumine karistuspoliitikasse vastandub Inglismaa ja Walesi üldsuse hirmudest ja soovidest juhinduvale poliitikale. Soome karistuspoliitika väljakujunemisel on suhteliselt suuremat rolli mänginud ekspedid kui avalik arvamus. Inglismaal ja Walesis kujunes aga olukord vastupidiseks ning karistuspoliitikas viidi enam ellu avaliku arvamusel soovet.

Nii Soome kui Ühendkuningriik on väga kõrge inimarengu tasemega riigid, mida näitavad nende kõrged positsioonid Inimarengu indeksi alusel koostatud pingeridades. Kui Soomes jagunevad sissetulekud ühiskonnas suhteliselt võrdselt, siis Ühendkuningriigis on olukord vastupidine ja tulude jaotumine ebahütlasem. See on indikaatoriks, et Ühendkuningriigis prevaleerivad heaoluriigi põhimõtted tunduvalt vähemal määral kui Soomes. Lähtudes sellest võib erinevust elanike majanduslikus võrdsuses pidada üheks teguriks erinevuses Soome ja Inglismaa ning Walesi vangide arvus.

Eesti vangide suhtarv on kõrge võrreldes Euroopa Liidu riikidega ulatudes nagu teisteski uutes liikmesriikides enam kui 300 indiviidini 100 000 elaniku kohta. Eesti vanglates kinnipeetavate hulk on olnud kogu iseseisvuse perioodil praktiliselt muutumatu s.o jäänud stabiilselt kõrgele tasemele. Sisuliselt tähendab see siinse kurjategijate karistuspoliitika

muutumatus, repressiivsuse endiselt kõrget astet ja euroopalikest standarditest liialt erinevaks jäämist.

Eesti vangide arvu kõrget taset ei saa pidada siinse kuritegevusega seotud arengute resultaadiks. 1990ndate aastate alguses ja keskel pandi Eestis toime märksa rohkem isikuvastaseid kuritegusid kui 2000ndatel aastatel. Tahtlike tapmiste arv on võrreldes 1990. aastate keskpaigaga nüüdseks vähenenud üle kolme korra. Samal ajal on mõneti kasvanud registreeritud kuritegude koguarv. Vangide arvu stabiilsus ei ole kokkuviidav kummagi näitajaga s.o ei vägivaldse kuritegevuse vähenemise ega ka kuritegude üldarvu kasvuga. Demograafilised prognoosid, mis räägivad väikesearvuliste sünnikohortide jõudmisest täiskasvanuikka, lubavad ennustada kuritegevuse olukorra jätkuvat paranemist.

Eesti puhul ei ole võimalik välja tuua kindlasuunalisi domineerivaid trende karistusteooria üldises suunas ja karistuslikud eesmärgid on täpselt formuleerimata, kuigi karistusideoloogias on pigem rõhutanud preventsiiooni ja retributiivsust ning mitte rehabilitatsiooni ning taastava õigusmenetluse ideid. KarS vastuvõtmine ja selle jõustamine tõi kaasa aktsendi muutuse Eesti karistusideoloogias. Erinevalt varasemalt kehtinud tugevate positivistlike sugemetega KrK-st sätestab KarS karistuse mõistmise alusena isiku süü. KarS üldosa dogmaatika on üles ehitatud teokaristusõiguse kontseptsioonile, loobudes süüdlase isiku arvestamisest karistuse mõistmise iseseisva alusena ja asudes sellega klassikalise, süüühimõttel rajaneva kriminaalõiguse poolele. Niisugune karistusideoloogia muutus viis vangistuse rolli küsimuse karistuspoliitika keskmest varasemast vähemolulisemale positsioonile.

Pärast KarSi kehtestamist ei ole vähenenud niisuguste koosseisude arv, mille puhul süüdlasele oli võimalik määrata vabadusekaotus ja mõnede kuritegude puhul on isegi täheldatav vabaduskaotuslike karistuste mõistmise võimaluste ning nende pikkuse suurendamise tendents. Käesolevaks ajaks on Eestis loodud õiguslikud alused praktiliselt kõikide läänemaailmas tuntud vangistuse alternatiivide rakendamiseks, kuid neist osade (nt üldkasulik töö) kasutamine on senini marginaalne.

Karistustähtajad Eesti vanglates on viimastel aastatel mõnevõrra pikenenud, mis tõstab survet vanglapopulatsiooni suurenemisele. Eesti vanglates on palju pikaajalisi vanglakaristusi kandvaid inimesi, mis näitab siinsete vanglakaristuste suhtelist rangust. Samuti on neis asutustes palju isikuid, keda on karistatud neli ja enam korda. Ennetähtaegselt tingimisi vabastatute osakaal on Eestis jäänud viimastel aastatel 20-30% piiresse kõigist vabastatutest, mida ei saa lugeda piisavalt suureks osakaaluks. Viimasel kahel aastal on vabadusekaotuslik karistus mõistetud väiksemale arvule inimestest, kui samal ajal vanglatest vabanes, mida tuleb lugeda soodsaks tendentsiks.

Poliitiliste mõjude roll siinse karistuspoliitika väljakujunemisel on mitmetähenduslik. Alates 1991. aastast on karistuspoliitika kujunemisel olnud suhteliselt suur osa üldpoliitilisel diskussioonil. Kuritegevuse kontrolli temaatika sidumine üldpoliitilise diskussiooniga mõjub tavaliselt karistuspoliitikale rangemaks minekut soodustavas suunas. Eestis leidis niisugune asi selgelt aset 2003-2005, mil juhitudi "nulltolerantsi" kontseptsioonist. Osade kuritegude puhul (nt narkokuriteod, korrupsioon) tõi see kaasa karistusmäärade olulise karmistumise. Alates 2005. aastast toimus Eesti karistuspoliitilises retoorikas suunamuutus, mil paljuski loobuti „nulltolerantsist” ja võeti suund vangide arvu vähendamisele.

Eestis toimuvad kiired sotsiaal-majanduslikud arengud ja elanikkonna üldine elatustaseme tõus on viinud ühiskonna praeguseks uuele tasemele. Aeg karistuspoliitika liberaliseerimiseks ja vangide arvu vähendamiseks on sellest aspektist vaadatuna soodus. Eesti elanikkonna tulude suhteliselt ebahühtlane jaotus aga raskendab karistuspoliitika liberaliseerimist ja vangide arvu vähendamist.

Eesti elanikkonna turvatunne näitab alates 1993. aastast pidevat kasvutendentsi. Kasvanud on nii nende elanike osakaal, kes ei karda viibida oma elurajoonis pimedal ajal üksinda väljas kui ka nende elanike osakaal, kes peavad enda koju sissemurdmist ebatõenäoliseks. Turvatunne on tihedalt seotud inimeste füüsilise ja sotsiaalse haavatavusega (nt ebakindlamad on naised, vanurid, madalama haridusega inimesed ja muude rahvuste esindajad). Tallinna elanikud tunnevad end ebatavalisemalt võrreldes teiste linnade ja maakohtade elanikega.

Kõige efektiivsem karistusliik on elanike arvates reaalne vanglakaristus. Kõrgelt hinnati ka juhulubade äravõtmist, vara konfiskeerimist ja rahatrahvi. Tegemist on karistusliikidega, kus kurjategijale põhjustatakse kannatust kas füüsiliselt (reaalne vanglakaristus) või materiaalselt. Väiksema populaarsusega on elanike seas need karistusliigid, mis otseselt kannatuste tekitamisega ei seostu (nt üldkasulik töö või tingimisi vanglakaristus). Mitmete tunnuste puhul erinevad oluliselt eestlaste ja teiste rahvuste esindajate karistuslikud hoiakud, kusjuures eestlaste hoiakud on leebemad teiste rahvuste hoiakutest.

Tuginedes käesoleva uuringu tulemustele saab elanikkonna toetust vanglakaristuse kasutamise vähendamisele pidada pigem tagasihoidlikuks. Seda vaatamata turvatunde jätkuvale kasvule, mis loogiliselt võttes peaks tooma kaasa ka karistuslike hoiakute leebemaks muutumise. Eestis elanikkonna karistuslike hoiakute varasemalt (1990. keskelt kuni 2004. aastani) täheldatud leebemaks muutumine on oli 2006. aastaks asendunud hoiakute karmistumisega. Eesti elanike karistuslike hoiakute profiil sarnaneb 1990. aastate keskpaigaga, mil kuritegevuse olukord oli praegusest keerukam ja turvatunne madalam.

## **4.2. Ettepanekud**

Hinnates Euroopa riikide erinevat kogemust peaks Eesti karistuspoliitika kujundamisel võtma eeskujuks pigem Soome kui Inglismaa ja Walesi. See tähendab, et karistuspraktikas tuleb leida võimalus vabaduskaotuslike karistuste osakaalu vähendamiseks ja alternatiivkaristuste osakaalu suurendamiseks, samuti vabaduskaotuslike karistuste tähtaegade lühendamiseks.

Karistuspoliitiliste otsuste tegemisel tuleks tugineda pigem ekspertide arvamustele/hinnangutele kui avaliku arvamuse soovidele, sest ekspertide toetus humaansele ja ratsionaalsele karistuspoliitikale on reeglina kõrgem.

Vanglapopulatsiooni arvukuse vähendamiseks tuleb püüda jätkata viimasel kahel aastal ilmnunud tendentsi, et kohtute poolt mõistetakse vanglakaristust kandma üha vähem inimesi. Mittevabaduskaotuslikest alternatiividest tuleks oluliselt suurendada rahatrahvide ja üldkasuliku töö osakaalu. Kuna Eestis kantavad vanglakaristused on suhteliselt pikad, tuleks edaspidi lühendada reaalseid karistustähtaegu.

Ennetähtaegsele vabastamisele vanglatest tuleb leida uusi võimalusi, kuid seda tehes peab järgima vabastamisotsuste individualiseerimist ning vältima kampaanialikkust. Eestis tuleks jätkata massiamnestiatest hoidumise traditsiooni, kuna sellisel viisil saadav vangide arvu

vähendamise efekt on ajutine, mistõttu niisugune meetodi kokkuvõtmine ratsionaalse karistuspoliitikaga on küsitav.

Kuna seaduseandja poolt tehtud otsused määravad käitumisviiside kriminaliseerimise-dekriminaliseerimise ja karistused, oleks soovitatav leida karistuspoliitika üldise arengusuuna suhtes erinevate poliitiliste jõudude konsensus. Iga seaduseparandust, mis suurendab vanglakaristuse osatähtsust ja karistustähtaegasid, tuleks kaaluda erilise hoolikusega.

Kriminaal-justiitsüsteemi ametnike (eelkõige kohtunike ja prokuröride) koolitamisel ja täiendkoolitusel tuleb senisest enam pöörata tähelepanu vanglakaristuse kasutamise seotud probleemidele ja mitterepressiivse karistuspraktika tugevatele külgedele.

Tehnilis-praktilise küsimusena tuleb uute vanglate rajamisel ja vanade asutuste sulgemisel jälgida tähelepanelikult seda, et summaarne vanglakohtade arv Eestis kindlasti väheneks. Juhul kui vanglakohtade arv jääb samaks või kasvab, osutub vanglapopulatsiooni vähendamine keeruliseks ülesandeks.

Elanikkonna karistuslike hoiakute repressiivuse astme vähendamiseks tuleb senisest enam tegelda mitterepressiivse karistusideoloogia ja selle eesmärkide propageerimisega meedias. Peamiseks lähtepunktiks oleks humaansus ja ratsionaalsus s.o väiksema karistusliku piina, valu vajalikkus demokraatlikus Eestis võrrelduna varasema totalitaarsuse perioodiga. Samuti tuleks veenda elanikkonda sellest, et karistuspoliitika repressiivuse astme vähendamine ei too kaasa üldise turvalisuse vähenemist.

## **Kasutatud kirjandus**

Box, S., Hale, C., Andrews, G (1998). Explaining Fear of Crime. *The British Journal of Criminology*, Vol. 28, pp. 340-356.

Brügel, V. (2006). Vangistuse alternatiivid, Magistritöö. TÜ Õigusteaduskond.

Christie, N. (1993). *Crime Control as Industry. Toward GULAGS. Western Style?* London, New York: Routledge.

Christie, N. (1997). Penal Geography. – Crime and Criminology at the End of the Century. IX Baltic Criminological Seminar 1996 May 22-25. E. Raska, J. Saar (editors). Estonian National Defence and Public Service Academy. Tallinn, p 28–35.

Cracking a criminal cycle - How tailored community sentences help to reduce crime. Available online: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/Cracking-cycle-crime.pdf>.

Finland in Figures, Available online: [http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk\\_oikeusolot.html](http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_oikeusolot.html).

Garland, D. (2002). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.

Hough, M., Roberts, J. (1999). Sentencing trends in Britain, *Punishment & Society*, Vol 1(1), p 11-26.

Human Development Report 2006, Inequality in income or expenditure. Available online: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indicators/147.html>.

Justiitsministeerium (2007). *Kuritegevus Eesti 2006. Kriminaalpoliitika Uuringud 4*, Tallinn.

Kasevits, J. (2006). Erinevad suunad karistuspoliitikas Soome ning Inglismaa/Walesi näol. *Balalureusetöö*. TÜ Õigusinstituut.

Lappi-Seppälä, T. (2003). Prisoner Rates: Global Trends and Local Exceptions, *Resource Material Series no. 61*, Japan, p 44.

Lappi-Seppälä, T. (2006). Trust, Welfare and Political Culture: Scandinavian Prisoner Rates in a Comparative Perspective. Paper presented at The Stockholm Criminology Symposium 16.6.2006

Leps, A., Rimmel, M. (1994). Kuritegevusest Eestis. *Rahva Hääl*, 17. oktoober.

Morgan, R. (1999). New Labour 'law and order' politics and the House of Commons Home Affairs Committee Report on Alternatives to Prison Sentences. *Punishment & Society*, Vol 1(1), p 109-114.

Nicholas, S., Povey, D., Walker, A., Kershaw, C. (2005). *Crime in England and Wales 2004/2005*. London.

- Roberts, J. (2003). Evaluating the Pluses and Minuses of Custody: Sentencing Reform in England and Wales, *The Howard Journal*, Vol 42 No 3, p 220-238.
- Roberts, J.V, Stalans, L.J., Ingermaur, D., Hough, M. (2003). *Penal Populism and Public Opinion: Lessons from Five Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Saar, J. (1994). Kui palju peab Eestis olema vange? *Rahva Hääl*, 5. november, 7. november..
- Saar, J. (2000). Tahtlike tapmiste tase Eestis ja Euroopas. *Eesti Inimarengu Aruanne 2000*. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm, lk. 56-63.
- Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A. and Ginter, J. (2002, 2. trükk 2003). *Kuritegevus Eestis 1991-2001. Crime in Estonia 1991-2001*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Justiitsministeerium. Tallinna: Juura.
- Saar, J., Markina, A., Oole, K. Resetnikova, A. (2005) 2004. aasta ohvriuuring Eestis: põhitulemused ja järeldused. Tallinn: TÜ Õigusinstituut, EV Justiitsministeerium, EV Siseministeerium.
- Shaw, M., van Dijk, J., Rhomberg, W. (2003). *Determining Trends in Global Crime and Justice: An Overview of Results from the United Nations Surveys of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems*, *Forum on Crime and Society*, Vol 3, Nov. 1 and 2.
- Smith, D. (1999). Less crime without more punishment. *Edinburgh Law Review* 3, p 294-316.
- Tonry, M., Frase, S. (2001). *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. New York: Oxford University Press.
- Walmsley, R. (2003). Further developments in the prison systems of Central and Eastern Europe. Achievements, problems and objectives. HEUNI Publication Series no 41. Helsinki: pp. 344-345.